

Bencillik çağı

Sungur Savran

Giriş: Yarım yüzyıllık yalnızlık

Son yarım yüzyılda dünya solunun düşünce hayatı büyük bir değişim yaşadı. Solda, hatta genel olarak entelektüel dünya içinde, *Komünist Manifesto*'dan itibaren sayarsak 120 yıl süreyle, yani kabaca 1848'den 1968'e kadar, Marksizmin git-tikçe artmış olan hâkimiyetinin yerini, kendine özgü söz dağarcığıyla, düşünceler karmaşasıyla, başkalarıyla karıştırılmayacak yazı üslubuyla, sanatta, edebiyatta, mimaride kendine has tarzıyla postmodernizm aldı.¹

Her ülkenin sol düşünce dünyası postmodernizm taarruzundan nasibini değişik bir zaman diliminde, kendine özgü bir güzergâhtan geçerek aldı. Fransa, 1968'in hemen ertesinde yaşadı bu dalgayı. Diğer Avrupa ülkeleri ve Amerika 1980'den sonra tanıştı sol aydınlar dünyasının yeni *lingua franca*'sı ile. Türkiye dâhil olmak üzere emperyalizme tâbi birçok ülke, önce 1980'li yıllarda sol liberalizmle tanıştı, postmodernizm arkadan geldi.

Bir geldi, bir geldi. Postmodernizmin girdiği her ülkede, Marksizm, belki kokteyllerde “alınacak” bir aperitif haline getirilmiş bir dozda yaşamaya devam etti:

¹ Postmodernizm öncesinde, aralarında bu terimi anlamlı bulmadığını açıkça ifade etmiş olan düşünürlerin de (Foucault) bulunduğu bir “post-yapısalcı” düşünce akımının bulunduğu sık sık söylenir. Ama biz bu yazıda hem o adlandırma “postmodernizm”e göre çok daha az bilindiği için hem de post-yapısalcı olarak anılan düşünürler (Michel Foucault, Jacques Derrida ve Gilles Deleuze-Félix Guattari ikilisi) postmodernizmin esas esin kaynakları olmuş olduğu için ikisini ayırmayacağız. Evet, Foucault postmodernizm kavramının kendisini bile sorgular ama, öte yandan, *Deliliğin Tarihi*'nin İngilizce basımının (1970) Önsöz'ünde okurlarına kendisini yapısalcı okulla ilişkilendirmemeleri konusunda özel olarak ricada bulunur. Yani “yapısalcılık” da ona uygun değildir.

Leninizme karşıt olmayı bir ticari marka gibi açıkça savunan bir sözde Marksizm olarak. Ama *devrimci* Marksizm, aydınlar dünyasında tamamen marjinal hale geldi. Marksizm düşünce dünyasında on yıllardır derin bir yalnızlık yaşıyor. Biz Türkiye’de bunu 12 Eylül 1980 askerî darbesinden sonra hissettik. Ama 1970’li yıllarda Türkiye’de biz ve başka birçok ülkede başka komünistler/sosyalistler sert sınıf mücadeleleri içinde henüz o mücadelelere yakışan Marksizmin dili ile konuşurken, Fransa’dan başlayarak birçok yerde geleceğin kuş dili konuşulmaya başlamış bile! İşte onun için yarım yüzyıllık bir yalnızlıktan söz ediyoruz.

Bu yazının amacı, postmodernizmi ve onunla akraba başka düşünce okullarını (sol liberalizm, post-Marksizm, post-Fordizm ve diğerlerini) düşünsel planda eleştirmek değil. *Devrimci Marksizm*’in elinizdeki sayısı bu düşünce akımlarının birçoğunu eleştiren yazılar içeriyor.² Bu sayıda eleştirilmeyen bazı başka akımları ise biz geçmişte ayrıntılı bir teşrih ve teşhir işlemine tâbi kılmış bulunuyoruz.³

Bu yazı, bütün bu akraba düşünce akımlarının nasıl olup da sol aydınların dünyasında Marksizmin yerini almış olduğunu açıklamak amacıyla yazıldı. Düşünceler dünyasında yaşanan hiçbir şey sadece o dünyanın ürünü değildir. Her düşünce ve edebiyat-sanat akımı, her teori, her felsefe gerçek dünyada pratik olarak yaşanmakta olan gelişmelere bir yanıttır. Sadece yanıt değildir, o gelişmelerin belirli sınıfların, katmanların, grupların, politik akımların vb. ideolojik süzgecinden geçmiş ürünüdür aynı zamanda. Postmodernizm veya ona akraba akımlar tartışılırken, solun düşünce dünyasında kurdukları hâkimiyeti hareketin önde gelen temsilcilerinin (Michel Foucault, Jacques Derrida, Gilles Deleuze ve Félix Guattari, Jean-François Lyotard, Jean Baudrillard, Gayatri Spivak, Judith Butler, Richard Rorty, Antonio Negri, Michael Hardt, Ernesto Laclau, Chantal Mouffe ve diğerleri) dehasına atfetmek bütünüyle yanlıştır. Bunların bazıları (mesela Foucault, Deleuze, Negri ya da Laclau) gerçekten derin düşünürler olabilir. Bazıları ise düpedüz *şarlatan*dir. Lyotard veya Baudrillard türü düşünce hokkabazlarının ve onların her ülkenin düşünce hayatında öne çıkmış daha silik taklitlerinin, insanlığın son yarım yüzyıldır yaşamakta olduğu düşünsel spazmların, kıvranmaların, sancıların *nedeni* olduğunu düşünmek, onları yüceltmek, bir bütün olarak insanlığı ise küçümsemek olur. Bu düşünürler sadece *septom* olarak ele alınmalıdır. Bunlar arasındaki şarlatanları bile böylesine öne çıkararak esas tarihî faktörler, maddi dünyadaki pratik gelişmelerde aranmalıdır.⁴

Burada bu büyük dalganın ardında yatan sosyo-ekonomik ve politik gelişmeleri

2 Bu sayıda şu iki yazıya bakılabilir: Volkan Sakarya, “Postmodernist ve Postyapısalcı Felsefenin Açmazları”; Özgür Öztürk, “Post-Marksizm Çağı Kapanırken”.

3 Sol liberalizm için bkz. “Sol Liberalizm: Maddecî Bir Eleştiriye Doğru”, *11. Tez*, sayı 2, Şubat 1986. Post-Fordizm için bkz. “Yalın Üretim ve Esneklik: Taylorizmin En Yüksek Aşaması”, *Devrimci Marksizm*, sayı 3, Mart 2007. Hardt ve Negri’nin “İmparatorluk” tezi için bkz. *Kod Adı Küreselleşme. 21. Yüzyılda Emperyalizm*, İstanbul: Yordam Kitap, Genişletilmiş 3. Basım, 2022, s. 183-207.

4 Bizim postmodernistlerin bazılarını bilim tarihinde sık sık kullanılmış olan “şarlatan” terimiyle anmamız postmodernizmden etkilenmiş bazı dostlarımızı bile tedirgin edebilir. Ama teorik çalışmalarının olgun evresinde psikanalist Jacques Lacan’a ciddi bir hayranlık besleyen Louis Althusser, daha sonraki bir aşamada ona dahi “şahane palyaço” diye saldırmıştır. Bkz. Taner Timur, *Marksizm, İnsan ve Toplum. Balibar, Sève, Althusser, Bourdieu*, İstanbul: Yordam, 2015, s. 162.

araştıracağız. Sol aydınlar dünyasındaki büyük yer sarsıntısının arka planını açıklarken birçok değişik soruya cevap getirmemiz gerekecek. Bunların en önemlilerine şimdiden değinmek, çetrefilli bir sorun karşısında yolumuzu kaybetmememiz bakımından yararlı olacaktır.

Elinizdeki yazı genel gidişatı içinde şu sorulara yanıt getirmeye çalışacak: (1) Postmodernistler ve ona akraba akımların sözcüleri, felsefi argümanlar açısından değil, yaşadığımız dünyanın sorunlarına somut yaklaşım bakımından neyi temsil ediyor, ne söylüyor? (2) Bu fikirlerin yayılması ve popülerleşmesi somut bir süreç olarak hangi yollardan, hangi aşamalardan geçerek gerçekleşti? (3) Bu gelişme neden tam da büyük bir devrimci yükselişin yaşandığı 1968 sonrasında gerçekleşti? (4) Bu düşünceler neden 1968 sonrası sınırlı bir zaman dilimine özgü olarak kalmadı, tam tersine koskoca bir çağa, şimdilik bütün bir yarım yüzyıla damga vurdu? (5) Düşünce alanında yaşanan bu depreme siyasi alanda ne tür bir gelişme eşlik etti? Siyasi hayatın ideolojik alana etkisinin karşı ucunda, ideolojik alandaki bu gelişme siyasete ne tür bir etkide bulundu?

Nihayet, başlamadan önce şu noktayı özenle belirtmek isteriz: Çoğu okurumuz bilmektedir ki postmodern düşünce kimlik politikası ile birebir bir ilişki içindedir: multikültüralizm, feminizm, LGBTQİ+ türü akımların arka planında düşünsel olarak postmodernizm ve benzeri akımlar yer almakta, onları bu düşünceler beslemektedir. Bizim aşağıda kimlik politikasına yönelik eleştirilerimiz *asla* bu kimlikçi hareketlerin ardında yatan toplumsal ve siyasi sorunların (ulusların ve dinî azınlıkların ezilmesi, emperyalist dönemin, özellikle sömürgeciliğin bugün bağımsız konumda olan uluslar için bile yarattığı sayısız eşitsizlik ve hor görme biçimi, kadınların ezilmesi, heteroseksüel ilişkiler dışında cinsel yönelişe sahip grupların yaşadığı ağır baskılar vb.) inkârı olarak anlaşılmamalı. İçinden geldiğimiz devrimci Marksist gelenek bu toplumsal sorunları dikkate alma konusunda genel yaklaşımı itibariyle özenli olmuştur, bu her zaman her konuda aynı derecede tutarlı biçimde olmasa da. Bu sorunların çözümü (örneğin ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı veya kadınların kurtuluşu) uğruna verilen kavga için dünyanın postmodernizmi beklemesi gerekmemiştir. Başka yerlerde hep yazdık: Bu toplumsal grupların mücadelesi bizim de mücadelemizdir, devrimci Marksistler bu mücadelelerin hep yanında ve içinde olmuşlardır. Farklılık sadece mücadelenin *nasıl* ve *hangi sınıfsal temellerde* verilmesi gerektiğine dair bir tartışmadır ve bu aşağıda ortaya çıkacaktır.⁵

1. Postmodernizm: aydınların afyonu

Fransa'nın 20. yüzyıl düşünsel hayatında burjuva liberal düşüncenin duayen

⁵ Yazının ana gövdesine geçmeden önce, bu yazıya *Devrimci Marksizm* Yayın Kurulu veya Kolektifinde bulunan birçok arkadaşımızın eleştiri ve gözlemleriyle çok büyük katkıda bulunmuş olduklarını belirtmemiz gerekiyor. Her konuda anlaştığımızı söyleyemeyiz. Ama eleştirilerden çok yararlandık. Bu sayede bazı bölümlerin, yeniden yazılma sürecinde daha sağlam argümanlara dayandırılmış olduğuna inanıyoruz. Bazı arkadaşlarımız ayrıca bize daha önce rastlamamış olduğumuz bazı kaynaklar ilettiler. Hepsine teşekkür ederiz. Geçmişte de vurguladık: *Devrimci Marksizm* zihinsel emeğin bireysellik cenderesini atıp kolektifleşmesi yolunda çok verimli bir ortam olma özelliğini gittikçe daha fazla kazanıyor.

şahsiyeti olarak nitelenebilecek olan Raymond Aron'un, Marksizmin Fransız düşünce hayatı üzerindeki etkisi konusunda 1955 yılında yayınlanmış ünlü bir kitabı vardır: *L'opium des intellectuels*, yani "Aydınların Afyonu". Marx'ın "din halkın afyonudur" özlü sözünü Marksizme karşı çevrilmiş bir silah haline getiren bu başlığın zekice konulduğunu belirttikten sonra ekleyelim: Postmodernizm o topraklarda doğduğu için en başta Fransa'nın, ama daha da genel olarak bütün ülkelerin aydınlarının afyonunun Marksizm değil, postmodernizm olduğu bugün bütün açıklığıyla ortadadır. Batı dillerinde kullanılan terimle "obskürantist", yani bütün sosyal hayatı karanlık bir peçe ile örten, hayatı anlaşılabilir bir muamma haline sokan diliyle postmodernizm, aydınının toplumu, hatta evrenin bütününü düşünmesi önünde **gerçek bir engeldir**. Marksizmin ışığını da o engellemektedir. Aydınlanma geleneğinin Fransa'daki son büyük temsilcisi olarak Aron'un da, Marksizme karşı bütün burjuva önyargılarına rağmen, yaşıyor olsaydı bunu teslim edeceği kanısındayız.

Girişte de belirttiğimiz gibi biz bu yazıda postmodernizmin ve ona akraba akımların teorik bir eleştirisine girişmeyeceğiz. Amacımız bu akımların hâkimiyetini materyalist bir zeminde açıklamak. Ama bu açıklamayı anlaşılır kılmak için bu düşünce tarzının ana özelliklerini kısaca eleştirel biçimde ele almamız gerekiyor. Okurun bu ana özellikleri başka kaynaklardan araştırmasını bekleyemeyeceğimiz gibi, burada yazacağımız birçok şey, postmodernizmin felsefi düşünce zincirinin ayrıntılarına giren eleştirel çalışmalarda aynı çıplaklıkla ele alınmaz. Bizim buradaki amacımız, postmodernizmin **dış yüzünü** ortaya koymak, neden "aydınların afyonu" işlevini gördüğüne ışık tutmak. Bu ekolün, vurgulamamızda yarar bulunan başlıca özelliklerini sadece satır başları olarak özetleyelim.

- Postmodernizm akla ve bilime karşı bir haçlı seferidir. Önde gelen postmodernistlerin akıl hocası Nietzsche'nin her şeyi kuşkuculuk zemininde ele alan, görelilikçiliği (rölativizmi) felsefi bir ilke haline getiren yaklaşımı,⁶ postmodernizmin kendi terimleriyle söylersek, Aydınlanma çağının "enstrümantal" ya da "araççı" aklına ve onun damgasını taşıyan bilime karşı keskin bir tutum biçimini almıştır.⁷
- Bunun sonucu ve aynı zamanda kolaylaştırıcısı olarak, postmodernizm son derecede çetrefilli, hatta anlaşılabilir bir dil ile yazar ve konuşur. Aforizmalar, kelimeler üzerine oyunlar, en belirgin olarak postmodernizmin esin kaynaklarından biri olan psikanalist Jacques Lacan'da ileri derecede yaygındır⁸

6 Bu, Nietzsche felsefesinde "perspektivizm" olarak bilinen yönelişin ifadesidir. Nietzsche nesnel bir gerçekliğin olduğunun iddia edilemeyeceğini, fikirlerin farklı koşulların ve konuşanın konumunun göz önüne alınarak değerlendirilmesi gerektiğini temel bir felsefi ilke olarak ileri sürer.

7 Alan Sokal ve Jean Bricmont adlı, ilki Amerikalı, ikincisi Belçikalı iki fizikçi, bilimin metodunu sorgular kılığında saçmalayan bir makaleyi ünlü bir postmodern dergide (*Social Text*) yayınlamayı başardıktan sonra bunu bir kitapla teşhir etmişlerdir. Bkz. *Son Moda Saçmalar. Postmodern Aydınların Bilimi Kötüye Kullanmaları*, çev. Memet Baydur/Ongun Onaran, İstanbul: İletişim, 2002.

8 Lacan'ın en önemli fikirleri bazen kelime oyunları ile ifade edilir. Bunların Fransızca bilmeyenlere anlatılması bile olanaksızdır zira kelimelerin yarıda kesilmesiyle vb. oluşturulmuş varyasyonlar söz konusudur. Lacan üzerine üstelik sempatiyle yazan Elizabeth Roudinesco, ünlü psikanalistin özellikle son on yılında "artık sadece cinsler, başka türlü yazmalar, bohça-sözcükler ya da uydurma sözcüklerle" konuştuğunu belirtir. Elisabeth Roudinesco, *Her Şeye ve Herkese Karşı Lacan*, Çev. Nami Başer, İstanbul: Metis, 2012, s. 21.

ama Derrida'dan Baudrillard ve Lyotard'a "dil oyunları" postmodernizmin düşünsel evreninin asli bir unsurudur. Sokal ve Bricmont, postmodern yazarlar için "size anlaşılmaz geliyorsa çok sağlam bir nedeni vardır" demekte ve eklemektedirler: "söylenenin bir anlamı yoktur da ondan".⁹ Judith Butler, kendisinin belki de en özgün düşünsel atılımı olan "kuir teorisi"nin temellendirildiği kitapta (*Gender Trouble*, 1990) kullandığı dilin anlaşılmazlığından şikâyet edenlere, kuir'lerin yaşamının ve deneyimlerinin ne kadar ağır olduğunu bilmedikleri için böyle konuştukları cevabını vermekte beis görmez.¹⁰ Oysa düşünsel çalışma tam da bilmeyene anlatmak için, durumun başkalarının anlaşılması için yapılır! Ayrıca, Butler'ın yanıtı, sanki dünyada, içinde yaşadığı durum dolayısıyla sadece kuir'ler eziliyormuş duygusuyla yazılmış gibidir ve bu yazının başlığının ("Bencillik çağı") dolayimsız biçimde doğrulanması anlamına gelmektedir!

- Her ne kadar 1968 sonrasında geliştirilmiş bir düşünce olarak postmodernizm, en azından gelişiminin ilk dönemlerinde devrimden sık sık söz etse de, devrim aslında bir olanaksızlık haline sokulur. Hem Foucault, hem Deleuze-Guattari ikilisi, devrim sonrasında bütünsel bir kurtuluş beklemenin kendisinin sisteme teslim olmak anlamına geldiğini, devrim sonrasında iktidarın alınmasına talip olmanın devrimi ortadan kaldıracağını iddia ederler.¹¹ Daha sonraki kuşakta ise devrim kavramı aşınır, yavaş yavaş bütünüyle ortadan kalkar.
- Postmodernizm, toplumun bir bütün olarak ele alınmasına ve toptan değiştirilmeye çalışılmasına karşı bir mevzilenme üzerinde yükselir. "Büyük anlatılar" ya da "üst anlatılar" olarak adlandırdığı düşünce sistemlerini (Aydınlanma, Hegel ve elbette Marksizm) bütünüyle reddeder. "Farklılık" temel kavramdır. Toplum daima özgül konumda olan grupların açısından ele alınır. 1970'li yıllarda daha ziyade "marjinal" gruplar (psikiyatri hastaları, mahpuslar, baskı gören liseliler vb.) üzerinde durulurken,¹² akım 1980'li yıllardan itibaren yüzünü "Yeni Toplumsal Hareketler" adı altında kadın, LGBTQİ+, etnik ve ulusal gruplar türünden daha geniş toplumsal hareketlere dönmüştür.
- Postmodernizm Marksizme ve komünizme tam anlamıyla düşmandır. Bu başlangıçta 1968'in sadece Fransa'da değil, bütün dünyada bir devrim dalgasını içermesi sayesinde Marksizmin prestijinin doruğunda olması dolayısıyla sinsi bir yıpratma biçimini almıştır. Ama 1970'li yılların ikinci yarısında mücadele bayrağı açık açık yükseltilmiştir. (Bu değişimin aldığı biçim

9 Aktaran, François Cusset, *French Theory. Foucault, Derrida, Deleuze et Cie. et les mutations de la vie intellectuelle aux Etats-Unis*, Paris: La Découverte, 2005, s. 13.

10 Judith Butler, *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*, New York/Londra: Routledge, İkinci Basım, 1999 içinde "Önsöz", s. 20-22. Bu sayımızda bir anlamda bu yazıya ek olarak yayınlanmakta olan Martha Nussbaum yazısının en önemli boyutlarından biri Butler'ın bu temelde eleştirisidir.

11 *Aspettando la rivoluzione*, Milano: Res Gestae, 2015, Michel Foucault ile görüşme bölümü, s. 34-35; a.g.y., Gilles Deleuze, Félix Guattari ile görüşme bölümü, s. 121; Ian Buchanan, *Deleuze and Guattari's Anti-Oedipus*, Londra/New York: Continuum, 2008, s. 21.

12 *Aspettando la rivoluzione*, a.g.y., s. 33.

- ve ardındaki dinamikler aşağıda, 6. Bölüm’de ayrıntısıyla ele alınacaktır.)
- En azından başlangıçta, postmodernizm devlet iktidarı yerine toplumun farklı kurumlarında kurulan “mikro-iktidar” ilişkileri (tımahane, hapishane, klinik, okul, fabrika vb.) üzerinde durmuştur. Foucault’nun çalışmaları bu konuda postmodernizmin en önemli kaynağıdır. Bizim kanaatimize göre Foucault’nun bu yaklaşımı Marksizmin, devlet iktidarının proletarya tarafından fethinin önemi konusundaki vurgusuna karşı bir mücadele stratejisi olarak geliştirilmiştir. Yani Foucault (ve diğerleri) *Devlet ve Devrim*’e karşı da mücadele vermektedir. (Bu noktaya aşağıda yeri geldiğinde döneceğiz.)
 - Postmodern teori, psikanalizden, özel olarak da Freud’un Jacques Lacan yorumundan ciddi şekilde beslenir. Bunun bir de alternatif versiyonu vardır: Deleuze ve Guattari’nin, ilk cildi *Anti Ödipus*, ikinci cildi ise bildiğimiz kadarıyla Türkçeye çevrilmemiş *Mille Plateaux* (Bin Yayla) başlığını taşıyan *Kapitalizm ve Şizofreni* çalışması, kapitalist toplumu “şizo-analiz” yoluyla açıklamaya yönelik, Freudcu analize alternatif bir yöntem geliştirir. Psikanalizin bu önemi çerçevesinde, özellikle Deleuze-Guattari etkisinde “arzu”, “haz”, “libido” ve “süblimasyon” (“yüceltme”) gibi kavramlar postmodernizmde büyük bir rol oynar ve toplumsal olanın incelenmesinde ve anlaşılmasında bireyin dünyasının ön plana çıkmasına yol açar. Bu, postmodernizmin tartışmalı olsa bile ciddi bir yöntemin uygulandığı örneklerin yanı sıra Lyotard gibi palyaçolarda tam bir suistimale uğramış, mesela Marx’ın *Kapital*’i yazmasının bir süblimasyon olduğu fikri “*Kapital*’i yazarken sol eliyle ne yapıyordu?” türü süfli bir “şaka” ile taçlanabilmiştir!¹³
 - Bilindiği gibi, en azından has postmodernistlerde yukarıda sayılan bir dizi özellik, tarihte “postmodern” denen yeni bir çağın başladığına dair bir tezle temellendirilir. Postmodernitenin toplumsal ve kültürel özellikleri ise bazı postmodernist düşünürler veya onların yaslandığı bazı teorisyenler tarafından kapitalizmin yeni birtakım ekonomik özellikler göstermesine bağlanır. Yani aslında postmodernizm kapitalizmin 1970’li yıllardan itibaren, değişik alternatif açıklamalarda “sanayi sonrası toplum”a geçmesinin, “esnekleşmesi”nin, “post-Fordist” bir aşamaya geçmesinin ve “küreselleşmesi”nin kültürel ve toplumsal bir ifadesidir.¹⁴ Bu noktaya Sonuç bölümünde döneceğiz.
 - Bütün bunlardan anlaşılabilirliği gibi, Marksizmin bir dünyayı değiştirme kılavuzu olarak 120 yıldır biriktirmekte olduğu bütün kazanımlar, son 50 yıldır postmodernizm ve akrabası düşünce okullarının darbeleri altında kalmış durumdadır. Yaşanan, hiç tereddütsüz, bir *ideolojik karşı-devrim* olarak nitelenmelidir.

13 Jules Ferry/Alain Renault, *La pensée 68. Essai sur l’anti-humanisme contemporain*, Paris: Gallimard, 1988, s. 57-58.

14 Bu tür teoriler değişik aşamalarda Daniel Bell ve Alain Touraine (sanayi sonrası toplum), Scott Lash ve John Urry (esnek kapitalizm ya da örgütlü kapitalizmin sonu), Michel Aglietta, Robert Boyer, Alain Lipietz (post-Fordizm) gibi çok sayıda yazar tarafından savunulmuştur.

2. Postmodernizmin yayılma güzergâhı

Şayet son 50 yılın bu ideolojik karşı-devrimini sadece teori alanında ya da daha geniş olarak sanatta, edebiyatta, mimaride, üniversite eğitiminde yarattığı etkiler açısından değil de ardında yatan maddi sosyo-ekonomik ve politik dinamikler açısından ele alacaksak, postmodernizmin somut olarak nasıl bir güzergâh izleyerek yaygınlaştığını anlamak bize önemli ipuçları verecektir.

Başlangıç noktası olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme damgasını vuran yapısalcı düşünce okulunu ele almak doğru görünüyor. Yapısalcılığın kaynağı, aslında bir 19. yüzyıl düşünürü olarak ele alınması gereken Ferdinand de Saussure'ün *Genel Dilbilim Dersleri*'dir. Bu kitap Saussure'ün verdiği derslerin ölümünden sonra öğrencilerince derlenen notlarından hareketle 1916'da hazırlanmış, 20. yüzyılın ilk yarısında dikkatleri üzerine çekmekle birlikte esas olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında felsefeye ve diğer sosyal bilim dallarına (antropoloji, sosyoloji, psikanaliz vb.) damga vurmuştur.¹⁵ Saussure dilbilimde dil ve konuşma ayrımını yapar, dilin sosyal karakterini vurgular ve gösterenler (imler) ile gösterilenler arasındaki ilişkinin bütünüyle rastgele olduğunu belirtir. Yani hiçbir kelime gösterdiği nesne, kavram vb. ile zorunlu bir ilişki içinde değildir.

Saussure'ün analiz ettiği bu dil olgusunda yapı her şeydir, buna karşılık bir *özne*, aktif bir eyleyen (*agency*) yoktur. Bu yaklaşımın dilbilim alanındaki başarısı başka bilim dallarını etkiledikçe ortaya genel olarak öznesiz yapıların damgasını vurduğu bir düşünce okulu çıkmıştır: Antropolojide Claude Lévi-Strauss'un damgasını taşıyan, Foucault'nun ilham aldığı Dumézil'in de önemli bir unsuru olduğu, akrabalık ağlarının ve mitlerin analizine yönelik etkili çalışmalar, psikanalizde Freud'u yapısalcı temelde yorumlayan Lacan'ın yaklaşımı, Marksizmin tarih kavrayışını "öznesi olmayan bir süreç" olarak sunan Althusser ve izleyicileri, hepsi Fransa'dan çıkmakla birlikte bu yaklaşımlarıyla dünya çapında etki yaratmışlardır.

1950'li ve 1960'lı yıllara böylece yapısalcılık denen bu okul damgasını vurmuştur. Ancak yine 1960'lı yıllardan başlayan bir süreç içinde post-yapısalcı adı verilen bazı düşünürler (en başta Foucault, Derrida ve Deleuze-Guattari ikilisi) öne çıkmıştır. Bütünüyle Aydınlanma (ve Althusser söz konusu olduğunda Marksizm) geleneği çerçevesinde çalışan yapısalcılardan farklı olarak (bazen Nazizm'in öncülü olarak görülen) Friedrich Nietzsche ve (Nazizm'e bulaşmış olan) Martin Heidegger'in etkisi altında¹⁶ başka bir yola girmekle birlikte, bu düşünürler de öznenin yokluğu bakımından yapısalcılar ile aynı doğrultuda düşündükleri için post-yapısalcı olarak adlandırılmışlardır. Ne var ki, bu düşünürlerin esas belirleyici yanı Aydınlanma geleneğine isyan, bütünselliğe ve diyalektiğe karşı çıkış ve anti-Marksizmleri olduğundan bunların diyelim bir Althusser'le akraba gösterilmesi bize göre (her ne kadar kendisinin Marksizmi çok yanlış kavradığını düşünüyor olsak da) bu sonucuna bir haksızlıktır.

Görüldüğü gibi, postmodernizm Fransa'da doğmuştur. ***Bu yazının temel tezle-***

¹⁵ *Dersler*, İngilizceye ilk kez 1959'da çevrilmiştir, yani Fransızcada yaylandıktan 43 yıl sonra. Bu da Saussure'ün etkisinin aslında 20. yüzyılın ikinci yarısında yayıldığına bir ifadesidir.

¹⁶ Düşüncelerine daha az aşina olduğumuz Deleuze-Guattari ikilisi için bunu temkinle söylüyoruz; bu etki onları kapsamıyor olabilir.

rinden biri bunun Fransız 1968'inin çelişkili yapısından kaynaklandığıdır. Bu nokta bir sonraki bölümde ayrıntısıyla ele alınacaktır. Fransa'da postmodernizm (en çok "post-yapısalcı" olarak nitelenen yazarlar aracılığıyla) 1970'li yılların tamamı boyunca ülkenin düşünsel hayatına damgasını vurmuştur. Postmodernizmin en sağlam Marksist eleştirisini yapmış olan Perry Anderson'un unutulmaz ifadesiyle "Paris, bugün [1983 yılında-ss] Avrupa'da entelektüel gericiliğin başkentidir."¹⁷ Bu okulun yine aynı dönemde diğer ülkelere etkisinin de küçümsenmemesi gerektiği, Anglosakson ülkelerindeki Marksistlerin 1980'li yılların başlarından itibaren postmodernizmi eleştiren ve reddeden kitaplar ve yazılar kaleme almış olmalarından anlaşılıyor.¹⁸

Ne var ki, postmodernizmin etkisinin dünya çapında yayılmasında esas büyük sıçrama, bu okulun bütün gözde düşünürlerinin 1980'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde büyük bir ilgi görmeleri ve yapıtlarının hızla İngilizceye çevrilmeye başlanması sayesinde gerçekleşmiştir. İlk atılım bir kolokyum ile başlamıştır. 1966 yılında ABD'nin en önemli üniversitelerinden biri olan Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi, post-yapısalcılık üzerine çok ilgi odağı olan bir kolokyum düzenleyerek Fransız "şöhretler"den birçoğunu davet etmiş, bunu Johns Hopkins'in yanı sıra Cornell ve Yale'in Fransızlar için misafir öğretim üyesi programları kurmasıyla Amerikan üniversitelerinin bütün ilerici çevrelerinin yüzünü bu ekole çevirmesi izlemiştir. Zamanla hemen her okulda bir "Kültürel Araştırmalar"¹⁹ bölümü kurulmuş, bu bölümler kendi içlerinden "Kadın Araştırmaları" (daha sonra "Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları") bölümleri, ırk ve etnik gruplara ilişkin sorunlarla ilgili bölümler ve "Postkolonyal Araştırmalar" gibi bölümler kurarak aynı doğrultuda çalışmalara yönelmişlerdir. Bu yüzden postmodernizmin Amerika'daki adı "French Theory"dir ("Fransız Teorisi").²⁰

ABD'nin neden postmodernizmin, anavatanı olan Fransa'dan sonra bütünüyle ele geçirdiği ülke olduğunu bir sonraki bölümde, 1968 ile postmodernizm arasındaki ilişkiyi incelerken ele alacağız. Şimdilik sadece şunu söylemekle yetinelim: ABD İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalist dünyadaki hegemonik konumu dolayısıyla

17 Perry Anderson, *In the Tracks of Historical Materialism*, Şikago: University of Chicago Press, 1984, s. 32.

18 En önemlileri: Peter Dews, *Logics of Disintegration. Post-Structuralist Thought and the Claims of Critical Theory*, Londra: Verso, 1979; Alex Callinicos, *Against Postmodernism, A Marxist Critique*, Londra: Polity Press, 1981; Perry Anderson. a.g.y., 1984. Öteki ülkeler bakımından İtalya'nın en önde geldiğine dair bazı göstergeler olduğu anlaşılıyor. R.J. Goldstein, İtalyan gazeteci Duccio Trombadori'nin Foucault ile görüşmelerini bir araya getiren bir kitaba yazdığı önsözde Foucault'nun yapıtlarının Fransa'da yayınlanır yayınlanmaz hızla İtalyancaya çevrildiğini kaydediyor (bkz. *Michel Foucault, Remarks on Marx. Conversations with Duccio Trombadori*, New York: Semiotext(e), 1991, s. 7). En etkili postmodern düşünürlerin İngilizce ve İtalyanca dışındaki ana Avrupa dillerine (özellikle Almanca, İspanyolca ve Rusçaya) çevrilmiş tarihlerini incelemek ilginç sonuçlar verecektir. Aynı araştırmayı elbette Türkçe için de yapmak gerekir.

19 "Cultural Studies". Bazen "Kültürel Çalışmalar" ya da "Kültürel İncelemeler" olarak da çevriliyor.

20 ABD'de son 40 yıldır yaşanmakta olan bu gelişmeler hakkında bilgilerimizin çoğunu François Cusset'nin çok kapsamlı bir çalışma olan kitabına borçluyuz. (Bkz. *French Theory. Foucault, Derrida, Deleuze & Cie et les mutations de la vie intellectuelle aux Etats-Unis*, a.g.y.) Cusset kendisi de postmodernizm taraftarı olduğu için yazıda "French Theory"nin ABD ile ilişkisi konusunda yapılan yorumlar bizimdir.

zamanla düşünce hayatında da dünyanın merkezi konumunu kazanmıştır. Örneğin 1950’li yıllara kadar bütün kapitalist dönem boyunca plastik sanatlarda (resim ve heykel) kültürel merkez Paris iken, başka ülkelerin yetenekleri hiç tereddütsüz hep bu kente akarken, 1950’li yıllardan sonra Paris’in yerini New York almıştır.²¹ Aynı şey, sadece tıp, fizik, kimya, ekonomi gibi alanlarda değil (bu dallarda ABD kapitalist dünyada, bazen Britanya ile birlikte neredeyse bir tekele sahiptir), aynı zamanda sosyal bilimlerde, hatta geleneksel olarak bir Avrupa düşünsel uğraşı olmuş olan felsefede de adım adım gerçekleşecektir. İşte bu nedendir ki postmodernizm bir kez ABD “pazarı”nı, pardon üniversitesini ele geçirince hızla bütün dünyaya yayılması neredeyse kaçınılmaz hale gelmiştir.

3. 1968: Melez bir tarihî dönemeç

*Gregor Samsa bir sabah uyandığında
kendini dev bir böceğe dönüşmüş buldu.
Franz Kafka, “Metamorfoz”*

Şimdi sıra 1968’in postmodernizmin gelişmesinde taşıdığı önemi tartışmaya geldi. 1968 konusunu kendi içinde bir süredir ele almayı amaçlıyorduk, bu tartışma konuya en azından bir giriş yapmamızı olanaklı kılıyor.

Başlarken aşağıdaki satırların 1968 değerlendirmesi açısından kısmi bir özeleştirici anlamına geldiğini belirtelim. Konuyu daha önce ayrıntılı olarak değerlendirdiğimiz bir yazımızda, 1968’in dünya çapında bir devrimci dalga olduğunu ileri sürmüştük.²² Şimdi bu görüşe belirli sınırlamalarla yaklaştığımızı okur aşağıda görecek. Aslında, bu sınırlamaları çok daha önce inceleyerek dile getirmemiz gerekiyordu. Bunun öyküsünü kısaca anlatmamızda yarar var.

2011 yılında Arap devrimi patlak verdiğinde ve bu, Akdeniz havzasında ve ötesinde başka ülkelerde yaşanan halk isyanlarında yankılandığında bu konuya defalarca ve ciddi tarzda eğildiğimizi sadık okurlarımız hatırlayacaktır. 2013’ten itibaren bu devrim ve isyan dalgasının modern çağın tarihi içinde nereye oturduğu sorusuna yanıt ararken, devrimlerin modern çağda *dünya devrimi dalgaları* halinde ilerlediği sonucuna ulaştık. Burjuva devrimleri bile en azından bölgesel dalgalar halinde ortaya çıkmıştı ama sosyalist devrimlerin veya o potansiyeli taşıyan devrimlerin tarihi açısından bu kalıp daha da belirgin biçimde görülüyordu. Bu teorinin sosyalist devrimler açısından sınavını yaparken karşımıza kolayca saptanabilecek vak’alar olarak Ekim devrimi ve onu izleyen devrimleri kapsayan ilk dalga ile İkinci Dünya Savaşı’nın içinde başlayıp sonunda ve ertesinde zafere ulaşan (veya bazen yenilgiye uğrayan) devrimlerden oluşan ikinci dalga çıkıyordu. Zorluk şuradaydı: 1968’e

²¹ Kapitalist koşullar altında bunu sadece “kültür merkezi” olarak okumak yanlıştır. Aynı zamanda en büyük “sanat pazarı” olmaktan söz ediyoruz. NFT teknolojisi, 21. yüzyılın en büyük sanat pazarının dijital dünyada kurulacağı izlenimini yaratıyor!

²² “1968: Bir Devrimci Dalganın Adı”, *Devrimci Marksizm*, sayı 35, Yaz 2018.

nasıl yaklaşmak gerekiyordu? Şayet 1968 ilk iki dalga gibi bir devrimler dalgası ise elbette dünya devriminin üçüncü dalgası olarak nitelenmesi gerekirdi. Oysa 2013'e geldiğimizde artık 1968'in devrimci karakteri yanında bazı başka yanları bizi çoktan huzursuz etmeye başlamıştı. Bunlara birazdan gireceğiz. Kısacası, günümüzde yaşanan ve hâlâ devam etmekte olduğunu düşündüğümüz dalga üçüncü mü idi dördüncü mü? Daha derinlemesine bir araştırmaya girme fırsatı bulamamakla birlikte 1968 dalgasını diğerleri ile aynı yere koymanın yanlış olacağına karar verdik. Bugün bu yazıyı hazırlarken bu tutumun doğru olduğunu gördüğümüzü zannediyoruz.

Bugünkü kanımıza göre, 1968 *melez bir dalga* karakterine sahiptir. Bir yanıla muazzam bir kitle mücadeleleri şöleninin yeryüzünün çok farklı coğrafyalarında ortaya çıkışının tarihidir. Bu mücadelelerin bir bilançosu yukarıda sözünü ettiğimiz yazımızda mevcut olduğu için burada bu konuya girmiyoruz. Bir yandan da kendini izleyecek gericilik dalgasının tohumlarını kendi içinde taşır. Bu elbette bütün ülkelerde görülen bir özellik değildir. 1968 Vietnam'dan Latin Amerika'ya, Sri Lanka'dan Türkiye'ye, hatta belirli emperyalist Avrupa ülkelerine (İtalya, Portekiz, İspanya vb.) kadar yalnızca bir devrim karakteri taşır. Ama emperyalist ülkelerin birkaçında (ABD, Fransa, İngiltere, Almanya vb.) devrimci karakteri çok belirgin olduğu halde devrimin çözülüşünün tohumlarını da kendi içinde geliştirmiştir.²³ Buradaki diyalektiğin acımasızlığına dikkat çekmek isteriz: Devrim hareketi kazanmayınca başlayan bir gericilikten söz etmiyoruz. Devrimin *kendisinin* beslediği bir gericilikten söz ediyoruz.

Bu gericilik tohumları devrimin ya da halk isyanının içinde işçi sınıfının yer almadığı (ABD, Almanya) ülkelerde de ortaya çıkmıştır, işçi sınıfının çok güçlü eylemler yaptığı ülkelerde de (Fransa, İngiltere). Dolayısıyla ayırıcı nokta bu değildir. Ayırıcı nokta öğrenci hareketinin gücüdür. Öğrenci hareketinin çok büyük rol oynadığı ülkelerde (Fransa'da olduğu gibi, öğrenci hareketlenmesi ile eş zamanlı olarak 10 milyona yakın işçi bir ay süreyle işgallerle beslenen bir genel grev düzenlemiş olsa da) hareket dışarıdan bir gücün etkisi altında gerilemekten ziyade, *kendi içinden* bir çözülme potansiyeli yaratmıştır. Bunun esas olarak üç unsuru vardır: hareketin daha devrimci yükselişin içinde *uyuşturucu madde* kullanımına yaygın olarak başvurması, sokaktan çekildikten sonra yeni kitlesel örgütlenmeler aracılığıyla devrimi ya da isyanı sürdürmek için yollar arayacağına *komünler kurma* temelinde bugünden burjuva toplumundan kopma hayalleri içinde yaşamaya başlaması, hareket geri çekilince çeşitli *toplumsal grupların kendi başlarına kuruluşunu sağlamayı* bütünsel bir hareket inşasının yerine koyması.

Kimileri barikat mücadelesi esnasında uyuşturucu kullanımının yanlışlığını teslim etse bile, sonrasında bunun zararı konusunda kuşkucu bir yaklaşım besleyebilir. Onlara cevabımız, kapitalizme karşı mücadelenin, kendi çıkarları konusunda çok bilinçli bir sınıfın (uluslararası burjuvazinin) kontrolündeki yüksek derecede örgütlü, disiplinli ve gerektiğinde acımasız bir devlet aygıtını yenilgiye uğratmaya dayandığını ve bunun "kafamız iyi" iken yapılamayacağıdır. Uyuşturucu Leninist

23 Aslında melez karakterdeki kitle hareketlerine sahip ülkelere Çekoslovakya'yı da (ünlü Prag Baharı) katmak gerekir. Ama onun melezliği çok farklı bir diyalektiğin ürünü olduğu için bu yazıda ondan söz etmeyeceğiz.

örgütte bu yüzden yasak bir maddedir. Kimileri “komünlerin nesi var ki, ortak mülkiyete dayanan bir yaşam tarzı?” ya da “hareket böylece burjuva toplumunun sınırlarını aşmış olmuyor mu?” diye sorabilir. Komünler bir yanıyla bilimsel sosyalizmden ütöpik sosyalizme dönüşün ta kendisidir. Değer yasasıyla ve artı değer hırsıyla belirlenen bir toplumda bu tür adacıklar kurmanın hiçbir şeye çözüm olamayacağı o deneyimden çoktan öğrenilmiş olmalıdır. Bir başka yanıyla ise komünlerde yaşamaya çekilmek, daha büyük mücadelelerden geri durmak anlamını taşır. Bu komünlerde yaşam bir yandan özel hayata ilişkin sorunların, özellikle “özgür aşk” olarak anılan ortaklaşmacı pratiklerin toplumsal ve siyasi yaşamın başka sorunlarına yer bırakmayacak, insanların enerjisini bütünüyle tüketecek kadar ön plana çıkmasına, bir yandan da uyuşturucu madde ve alkollü içki kullanımıyla birleştiğinde zayıf konumda olan insanların (kadınların, daha da önemlisi genç kızların, hatta her cinsiyetten çocukların) son derecede ağır sorunlarla karşılaşmasına yol açar. Farklı sınıfsal konumdan gelen insanların aynı komünal hayatı yaşaması veya benzer yakın ilişkiler içine girmesi ağır ruhsal sarsıntılara yol açma potansiyeli taşır. Charles Manson’ın tüyler ürpertici ünlü toplu katliam olayı, tam da bu tür çelişkilerin patlak verdiği olayların en ünlüsüdür. Üçüncüsü, çeşitli toplumsal grupların **kendi başına** kurtuluşunun peşine düşmek ise, tanım gereği toplumsal devrim yolunu terk etmektir.

Postmodernizm önce Fransa’da sonra Amerika’da tam da 1968’in bu zaafı üzerine basarak yükselmiştir. Hatta bazı yönleriyle bu akım, 1968’in devrimci yönünün değil ama devrimin Aşil topuğunu oluşturan bu yönlerinin ideolojik ifadesidir. Foucault 1968’i izleyen dönemde kendisiyle yapılan bir söyleşide toplumun toptan değişmesinin önündeki engelleri kaldırmak için yapılması gerekenleri (sınıf mücadelesinin yanı sıra, henüz Marksizmin prestiji bir düşünürün sınıf mücadelesini görmezlikten gelmesinin kabul edilemez bulunmasına yol açacak kadar yüksektir) kültürel alanda şöyle sayıyor: “tabuların, cinselliğin üzerindeki sınırlamaların ve bölünmelerin ortadan kaldırılması; komünler halinde yaşama uygulamaları; uyuşturucu karşısında ketlenmelerden [Foucault’nun kullandığı sözcük ‘inhibisyon’dur] kurtulmak; normatif bireyselliği oluşturan ve yeniden üreten bütün ketlenmelerden [kelime yine ‘inhibisyon’dur] ve kapalılıklardan kopmak.”²⁴

Aynı söyleşide üzerinde çalışılması gereken grupları da şöyle sıralıyor: “Lise-lilerle, üniversite öğrencileriyle, gözaltında tutulan okullarda okuyanlarla, ne okumak istediklerine dair ya da aileleriyle ilişkilerinde ya da cinsellik alanında ya da uyuşturucu konusunda psikolojik ya da psikiyatrik baskı altında tutulan bütün bireylerle çalışmak istiyoruz...”²⁵

French Theory’nin yazarı François Cusset ise Amerika’daki tabloyu şöyle özetliyor:

1962’de medeni haklar yürüyüşlerinden başlayıp 1970’te liberter *sleep-in*’lere²⁶

24 *Aspettando la rivoluzione*, a.g.y., s. 25.

25 A.g.y., s. 33.

26 1930’lu yıllarda Amerikan işçi hareketinin fabrika işgallerine “sit-in strike” (“oturlmalı grev” olarak çevrilebilir) adının takılmasından 1968 döneminde üniversite işgalleri sırasında öğrenciler

evrilen on yıllık aktivizm döneminde devasa Amerikan öğrenci hareketi adım adım örgütlü bir siyasi muhalefet olmaktan çıktı, esas olarak varoluşsal bir ufku olan kendiliğinden bir yaklaşıma, militan anti-kapitalizmden “özgür” bedenlerin ve halusinojenik maddelerin mistik tarzda yüceltilmesine dönüştü. Aynı süreç içinde anti-empyralist folk müziği [Amerikan halk müziği] olmaktan çıkıp psikodelik spiritüelliğe geçen Bob Dylan şarkıları misali. Öğrenci hareketinin, aynı zamanda 1970 yılında zalimce bastırılmış olmasının da etkisi altında²⁷ yaşadığı bu metamorfoz, Fransız Teorisi’nin önce kabulünde sonra da amaçlarından sapıtılmasında *belirleyici sosyolojik faktörlerden biridir*.²⁸

Yazarın ne söylediğine dikkat edelim: Amerikan üniversite kurumunun postmodernizmi bağrına basmasını açıklayan belirleyici faktörlerden birinin, öğrenci hareketinin anti-kapitalist devrimcilikten “özgür aşk”ın ve uyuşturucunun mistiğinin yüceltiği bir Dionizyak kültür hareketine dönüşmesi olduğunu söylüyor. Bütünüyle katılıyoruz. 1968 söz konusu olduğunda halk deyişi çok isabetlidir: Ağacın kurdu kendindedir!

Marksistlerin çok önemli bir bölümünün 1968’in bu melez karakterinin ardındaki diyalektiği kavrayamamış olması şaşırtıcıdır. Bunun sembolik olarak çok ilginç bir örneği, İngiltere SWP’sinin (Sovyetler Birliği konusunda “devlet kapitalizmi” teziyle tanınır) artık hayatta olmayan teorisyen ve önderlerinden biri olan Chris Harman’ın 68 devrimcilerinin 1980’li yıllarda düzenle bütünleşmesini anlatan şu sevimli sözüdür: ‘1968’in modası düzen dışında yaşamak ve asitle kafa bulmak idiyse bugünün modası da anlaşılabilir yeniden düzenin içine dönmek ve sosyalizmden vazgeçmektir.’²⁹ Ne müteveffa Harman, ne de onu onaylayarak aktaran Callinicos anlaşılabilir kendilerine sormayı akıl edemediler: “LSD’yle kafa bulmak” ne zamandan beri “sosyalizmden vazgeçme”nin *karşıtı* oldu?³⁰ Sosyalizm ile LSD’nin ilişkisi ne ki?

4. Modern küçük burjuvazinin ve eğitimli proletaryanın yükselişi

Şimdi kendimize yeni bir soru sormamız gerekiyor. Postmodernizm gibi ideolojik karşı-devrim olarak nitelediğimiz bir düşünce akımı, tarihte devrimci karakteriyle tanınan 1968 hareketinin içinden, o hareketin içsel olarak çelişik niteliğinin

ve onları destekleyen hocaların hiyerarşi olmaksızın ilerici dersler vermesine takılan “teach-in”lere (“hep birlikte ders” olarak çevrilebilir) kadar kullanılan terimlere, karşı cinsten (veya eşcinsel) öğrencilerin “birlikte yatması” anlamında eklenen bir terim.

27 Polisin başta Kent State (Ohio) ve Jackson State (Mississippi’de siyahiler için bir üniversite) olmak üzere birkaç üniversitede öğrenci eylemleri sırasında ateş açması sonucu 6 öğrencinin ölmesi ve onlarca öğrencinin yaralanması olayı kast ediliyor.

28 Cusset, a.g.y., s. 65. Vurgu bizim.

29 Aktaran Callinicos, s. 165. İngilizcesi çok daha zekicedir: “If the fashion in 1968 was to drop out and drop acid, now, apparently, it is to drop in and drop socialism.” Burada “drop” kelimesinin tekrarına dayanan ince mizahı Türkçeye hakkıyla aktarmak mümkün değil.

30 LSD ya da halk arasındaki adıyla asit, 1960’lı yıllardan itibaren çok popüler olmuş bir keyif vericidir. Ana özelliği, halusinojen bir madde olması, yani kullanan kişinin kendini gerçeğin dışında birtakım durumlarda hayal etmesine ya da halüsinasyon (sanrı) durumuna geçmesine yol açmasıdır.

diyalektiği dolayısıyla doğmuş olabilir. Ama 1968 hareketinin etkisi olsa olsa on, bilemediniz yirmi yıl boyunca geçerli olabilir. Peki yarım yüzyıl? Postmodernizm ve müttefiki akımların yarım yüzyıldır düşünce dünyasını ele geçirmiş olmasını nasıl açıklamalı?

Bunun ardında üç ayrı neden yatıyor. Bunların biri başta emperyalist ülkeler olmak üzere, ama daha sonra diğer ülkelerde de sınıf yapısının ciddi değişiklikler geçirmesi. İkincisi 20. yüzyıl sosyalist inşa deneyimlerinin dünya sistemi içinde önce prestijini yitirmesi, ardından çökmesi. Üçüncüsü ise dünya kapitalizminin 1970’li yılların ortalarında başlayan uzun krizine çözüm olarak uluslararası burjuvazinin 1970’li yılların sonu ve 1980’li yılların başında başlattığı (ve daha sonra küreselcilik ile perçinlenen) neoliberal sınıf taarruzu. İlkinin bu bölümde ele alacağız, diğerlerini ardı ardına bunu izleyen bölümlerde. Daha sonra bunları 7. bölümde bir sentez halinde birleştireceğiz. Bütün bu tartışmayı ancak özet biçimde yapacak, olanaklı olduğunda başka çalışmalarımıza atıf yapacağız.

Postmodernizmin yarım yüzyıldır düşünce dünyasında hegemonik bir nüfuz kazanmış olmasının sınıfsal nedeni, uzun bir tarihsel evrim sonucunda 20. yüzyıl ortalarından itibaren, iki ayrı sınıf katmanı olmakla birlikte siyasi davranışlarında birbiriyle daima titreşim içinde olmuş iki toplumsal grubun bütün ülkelerin sınıf yapısında çok büyük önem kazanmış olmasıdır: modern küçük burjuvazi ve eğitilmiş (yarı-)proletarya. Her iki sınıf katmanını da daha önce sınıflar üzerine yazmış olduğumuz kapsamlı bir yazıda incelemiş olduğumuz için, bu yazıda sadece özet olarak ele alacağız.³¹

Modern küçük burjuvazi, Batı dillerinde “profesyoneller” olarak bilinen, toplumsal hayatın çok çeşitli alanlarında (sağlık, hukuk, finans, teknoloji, mimari, turizm vb.) genellikle yüksek eğitim (ya da yüksek düzeyde üst sınıf aile görgüsü)³² gerektiren çalışma alanlarında uzmanlaşmış, bu vasıflı emeği hizmet üretiminde kullanarak kendi iş yerinde (muayenehane, eczane, veteriner kliniği, avukat yazıhanesi, küçük ölçekli mimar-mühendis bürosu, muhasebeci bürosu, finansal danışmanlık bürosu vb.) yaşamını (çoğu çok yüksek bir gelir elde ederek) sürdüren bir sı-

31 Sungur Savran, “Sınıfları Haritalamak: Sınıflar Birbirinden Nasıl Ayrılır?”, *Devrimci Marksizm*, sayı 6, İlkbahar-Yaz 2008. Modern (ya da yeni) küçük burjuvazi için s. 13-16; eğitilmiş proletarya için 28-30.

32 Okurlarımızın bir bölümü burada mutlaka Bourdieu’nün “kültürel sermaye” kavramını hatırlayacaktır. Fransız sosyolog Pierre Bourdieu saygı duyduğumuz bir sosyal bilimcidir. Ama en önemli katkısı olarak düşünülen ve sermayeyi “ekonomik”, “sosyal” ve “kültürel” olarak üçe ayıran “sermaye biçimleri” teorisi bize genç sol akademisyenlere çekici görünen ama benimseyeni sermaye kavramı konusunda çok önemli yanıtlara sürükleyen bir çerçeve olarak görünmektedir. Sermaye kategorisi, modern kapitalist toplumda mutlaka karşıtı ile, yani ücretli emek ile çelişkisi içinde anlamlıdır. Oysa “sosyal” ve “kültürel” sermaye kategorilerinde böyle bir karşıtlık, kavramın kendisinde içkin (mündemiç) olarak mevcut değildir. Bunların ücretli emek ile karşı karşıya gelmeleri mümkündür ama zorunlu değildir. Kısacası, Bourdieu’nün özellikle “kültürel sermaye” kategorisi Marksizmin modern toplumda sınıf çatışması konusundaki derin kavrayışını perdeler, sulandırır, etkisizleştirir. Hatta sermaye sahibi burjuva ile varlıklı aile kategorilerinin bu konularda duyarlı olmayanlarca birbirine karıştırılmasına yol açar.

nıf katmanıdır. Bu katman, eski tarz küçük burjuvaziden iki bakımdan çok farklıdır: Bir yandan, eski küçük burjuvazinin (köyde küçük köylülük, kentte kasabada esnaf/zanaatkâr) maddi temelleri, uzun bir süreye yayılan biçimde de olsa gerilemektedir. Proleterleşme bu sınıf katmanı için çok ciddi bir risktir. Modern katman ise kapitalizmin kendi gelişmesinin ürünü olduğu için çok daha kalıcı temellere sahiptir. İkincisi, modern katman yüksek bir eğitim almış olduğu için eski katmandan sadece kültürel olarak değil, ekonomik bakımdan da çok farklı bir konuma sahiptir.

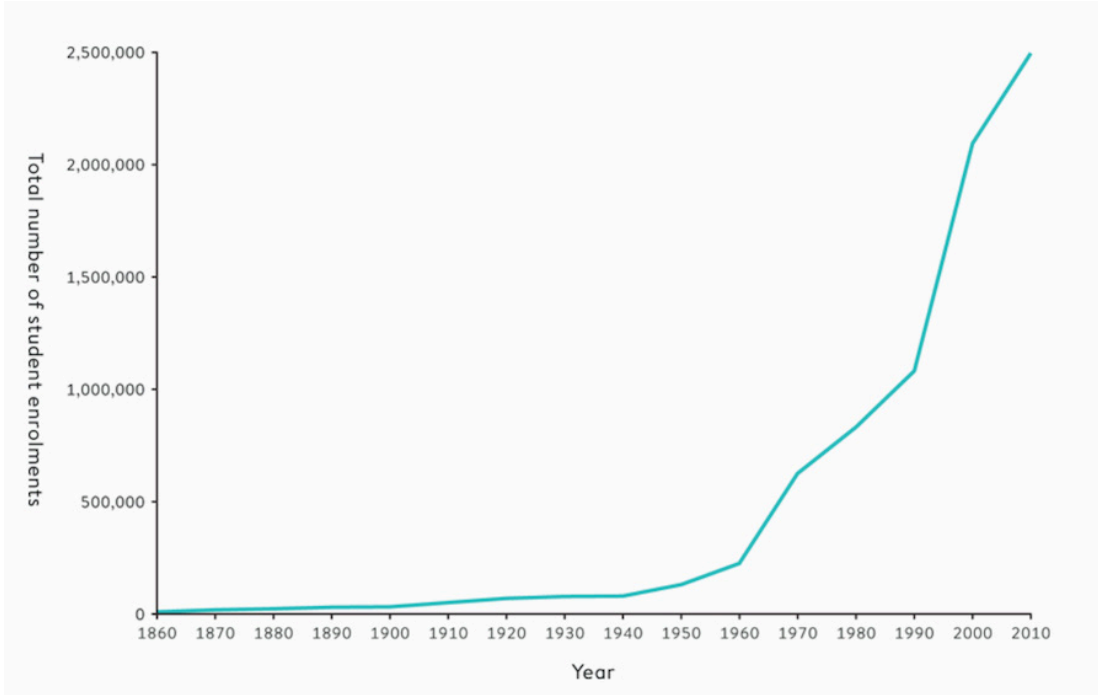
Üzerinde durmak istediğimiz ikinci sınıf katmanı ise küçük burjuvazinin değil, bu sefer proletaryanın bir alt katmanıdır: eğitilmiş (yarı-)proletarya. Buradaki “yarı” nitelemesini kısaca açıklayalım: Bu sınıf diliminin üst katmanları varlıklı ailelerden gelir. Bu ailelerde özellikle ebeveyn 45-55 yaşları arasında iken kuşaklar arası gelir transferi çok yaygındır.³³ Daha sonra, ebeveynin ölümüyle birlikte, başta gayrimenkul değeri olmak üzere önemli miktarda bir servet yeni kuşağa aktarılmış olur. Bu durumda, proleter tam proleter değildir. Çünkü proleter “emek gücünü satmak *zorunda*” olan ücretli işçiye denir. Aynen az miktarda toprağı olduğu için ücretli işte kısmen (mevsimlik olarak) çalışan köylü gibi, bu katman da ancak yarı-proleterdir. Günün birinde plaza işinden veya öğretim kariyerinden ayrılıp bir kafe, bir butik veya kendi eğitimini gördüğü dalda bir iş yeri açabilir. Ama “yarı” da olsa hayatının bir aşamasında proleterler ile aynı basıncın altında yaşamaktadır.

Bu katman üretim alanında ücrete dayalı bir yaşam sürdürmekle (ve dolayısıyla proletaryanın tamamı ile bazı önemli ortak çıkarılara sahip olmakla) birlikte *köken olarak* modern küçük burjuvazi ile neredeyse apaynı koşullardan ve aynı yollardan geçerek oluşmuştur. Muayenehane sahibi doktor ile üniversite tıp fakültesi mensubu veya hastane ücretlisi doktor, tasarım bürosu sahibi bir mimar ile büyük inşaat şirketinde çalışan mimar vb. (aralarında görece olarak önemli farklar olmakla birlikte) sosyo-ekonomik köken ve eğitim geçmişi bakımından birbirine çok yakındır. Üstelik her ikisinin de konumu bir sarsıntı veya tercih sonucunda tersine dönebilir. Kültürel olarak ve siyasi tercihler açısından da bu katmanlar birbirine çok yakındır. Bu yüzden (farklarını başka yerlerde inceleme koşuluyla) bu ikisini bu yazıda birlikte ele almak (ve kolaylık olması için hep “modern küçük burjuvazi” terimiyle anmak) bir sakınca taşımayacaktır.

“Sınıfları Haritalamak” yazısında ele almadığımız bir konuya burada kısaca değinmek bu sınıf katmanının toplum içinde nasıl bir konuma sahip olduğunu daha da iyi anlamak için gereklidir. Eğitim ve özellikle *üniversite* bu sınıfın oluşum sürecinde çok ağırlıklı bir rol oynar. Üniversitenin rolü 20. yüzyılın başlarında çok sınırlıydı. 1901 yılında (o dönemin hegemonik emperyalist gücü olan) İngiltere’de 100 gençten sadece 1’i (kural olarak sadece erkekler) üniversiteye gidiyordu. 1962’ye geldiğimizde, bu oran 100 kişide dört olmuştu. Günümüzde (2015 rakamı) her 100 gençten 50’si şu ya da bu şekilde bir yüksek öğrenim görüyor!³⁴

33 Mike Savage, *Social Class in the 21st Century*, Pelican Books, 2015, s. 75.

34 A.g.y., Bölüm 7, tamamı. Grafik, s. 225.

Grafik 1: İngiltere’de üniversite eğitimi gören gençlerin sayısı, 1860-2010

Aynı eğilim, elbette değişik tempolarda olmak üzere bütün ülkeler için geçerlidir.³⁵ Böylece, postmodernizmin hegemonyasıyla “kitlesele üniversite” olarak anaçığımız bu olgu arasında tam bir ampirik örtüşme vardır.

Elbette metodoloji bakımından salt eş zamanlılığa güvenerek bir nedensellik kurmak gibi bir ampirizme izin veremeyiz. Ne var ki, son dönemde epey gelişkin bir literatür, üniversite eğitiminin ayrıcalıklı bazı sınıfların genişleyen yeniden üretiminin yatağı olduğunu gayet makul biçimde ortaya koymaktadır. Sınıf analizi yapan kapsamlı çalışmalar³⁶ ve son zamanlarda çok moda olan “meritokrasi” literatürünün en ileri temsilcilerinin ortaya koyduğu veriler³⁷ üniversite kurumunun 1970’li yıllardan itibaren kapitalizmin yeni sınıf yapısının oluşumunda çok büyük rol oy-

35 ABD için bkz. Cusset, a.g.y., s. 54 ve Michael Sandel, *The Tyranny of Merit, What’s Become of the Common Good*, Penguin, New York: Farrar, Strauss and Giroux, 2020, s. 18.

36 Mike Savage’in ekibiyle birlikte yazdığı, 2015’te yayınlanan kitabı (bkz 33 nolu dipnotu), yazarın ifadesiyle 2013 yılında BBC tarafından organize edilen, bugüne kadar Britanya’da yapılmış en yaygın ankete (161 bin yanıt) yaslanan Britanya Büyük Sınıf Anketi üzerine inşa edilmiştir. Yazarların sonuçta hiçbir işe yaramayan Bourdieu temalarını ikide bir işin için sokmaya çalışmaları dışında son derecede yararlı bir çalışmadır.

37 Michael Sandel’in kitabı (bkz. 35 nolu dipnotu) bu literatürün doruğu olarak kabul edilmektedir. “Meritokrasi” kavramının tartışılması bizi en azından bu yazıda hiç ilgilendirmiyor. “Liyakatı yücelten sistem” olarak Türkçeleştirilebilecek olan (“krasi” son eki elbette toplumu “meritokratların” yönettiğini iddia etmiş oluyor) bu kavram, belirli bir ahlak felsefesinden hareketle bugünün eşitlik düşmanı kapitalist toplumunun, kapitalizmin kendi sınırları içinde kalan bir eleştirisidir. Sandel’in kitabı, yazarının dünya çapında kazandığı şöhret ile karşılaştırıldığında teorik derinlik bakımından tam bir hayal kırıklığı kaynağıdır. Ama tezlerini ortaya koyarken sergilediği ampirik malzeme son derecede gerçekçidir.

namış olduğu konusunda en ufak bir kuşkuyla yer bırakmıyor. Peki, bu yeni yapıda belirleyici olan nedir? Sorumuzun cevabı her iki literatürde de “profesyoneller”dir! Yani modern küçük burjuvazi ve onun (yarı-)proleter akrabası eğitilmiş proletarya. Üniversite eğitimi, (ikisini birden kapsayacak şekilde söylersek) “modern küçük burjuvazi”yi ayrıcalıklı bir katman olarak proletaryadan ve eski küçük burjuvaziden neredeyse bir *kast* gibi ayıran bir işlev görmektedir.

Neden “kast” diyoruz? Zira, “fırsat eşitliği” adı altında tamamen hileli bir yarış sistemi söz konusudur. Şimdi yazacaklarımızı okur, Amerika veya İngiltere’yi (ya da herhangi başka bir zengin emperyalist ülkeyi) değil Türkiye’yi düşündüğünde bile (hiçbir literatüre ihtiyaç kalmaksızın!) etinde kemiğinde hissedecektir. Günümüzde ebeveynin çocuklarını üniversiteye nasıl hazırladığını göz önüne getirmek, varlıklı ve yüksek eğitime sahip ailelerin çocuklarının yarışı kazanma konusunda nasıl baştan dev avantajlara sahip olduğunu hatırlamak, üniversite sisteminin nasıl zaten varlıklı ailelerin sınıfsal konumunun üniversite aracılığıyla yeniden üretildiğini anlamak için yeter.

Elbette üniversitenin bu kadar kitleleştiği bir çağda üniversiteye kapağı atan her genç (İngiltere’de yüz gençten ellisi!) modern küçük burjuvazinin mutlu azınlığına da bir bilet almış olamaz. Burada da üniversiteler arası fark, çok etkili bir sınıf yeniden üretimi yatağı haline gelir. İngiltere’de Oxford, Cambridge ve bazı Londra üniversiteleri, ABD’de ise “Ivy League üniversiteleri” olarak anılanlara ilaveten az sayıda başka üniversite, “kaymak takımı”nı yetiştirir. (Bizde Boğaziçi, ODTÜ, İTÜ gibi üniversitelerin yanı sıra vakıf üniversitelerinin birkaçı aynı işlevi görür.) Oranları merak edenler için birkaç örnek verelim: Ivy League üniversitelerinin öğrencilerinin üçte ikisi toplumun en zengin yüzde 20’sinden gelen gençlerdir. Princeton ve Yale gibi, özellikle lisans düzeyinde çok kaliteli eğitim sunan (buna karşılık bazı başka üniversiteler, örneğin dünyada bir numara olarak görülen Harvard, lisansüstü düzeyde ve araştırmada uzmanlaşmayı tercih eder) bazı üniversitelerin öğrenci kitlesi içinde toplumun en zengin yüzde 1’inin çocuklarının sayısı, toplumun en düşük gelire sahip yüzde 60’ına mensup olanlardan daha yüksektir.³⁸ Bu durumda, ABD’de 2019 yılında patlak veren bir skandalda ortaya çıktığı gibi, bir ailenin kızını (hiç futbol oynamadığı halde!) kadın futbolu yıldızı gibi göstererek Yale’e sokabilmek için **1,2 milyon dolar** rüşvet ödemiş olduğunun ortaya çıkmış olmasına³⁹ hiç şaşmamak gerekir! Geleceğin gelir akımı göz önüne alındığında (tabii paranız varsa!) bu çok akıllı bir yatırımdır. Yale’den mezun olanların şirketlerin veya bankaların tepesine tırmanarak yüzde 1 içine girmesi olasılığı çok yüksektir. Yüzde 1’in yıllık geliri *asgari* 630 bin dolardır.⁴⁰ İki yılda amorti!

Şayet yukarıda söylediğimiz gibi modern küçük burjuvazinin sınıf oluşumu git-tikçe kastlaşma yönünde bir dinamik gösteriyorsa, bu sınıf diliminin (her iki bileşeniyle de) geçmişte siyasi tutumu ne olursa olsun, bugün işçi sınıfından ve diğer emekçi halk sınıf ve katmanlarından bekleyeceği bir şey yoktur. Esas amacı kastlaşmayı daha da güçlendirmek için ondan farklılığını ortaya koymak, geçmişte bağlar

38 Sandel, s. 16. İngiltere’ye ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Savage, s. 240-47.

39 Sandel, s. 14.

40 A.g.y., s. 27.

varsa bunları koparmak olacaktır. Emekçi sınıflar, kapitalizmin içinde yaşadığımız dönemde durağan bir yoksulluk batağının içinde çırpınmaktadır. Thomas Piketty ve arkadaşlarının dudak uçuklatıcı hesaplarına göre ABD’de çalışma yaşındaki işçilerin ortalama geliri 1964’te 35 bin dolardır, 2014’te de yerinde saymaktadır! Yani yarım yüzyıl (bizim açıklamaya çalıştığımız yarım yüzyıl!) boyunca ortalama işçi ücretleri aynı kalmıştır. Modern küçük burjuvazi bu sınıfla neden ilişkiye girmek istesin? Bu tablo aynı zamanda geleceğini garanti altına almaya çalışan öğrenci kitlesinin büyük çoğunluğunun da neden muhafazakârlaştığını, en azından neden sosyalizmden koptuğunu açıklamaktadır. Bizim postmodernizmin maddi temelleri konusundaki ilk önermemiz buradan kaynaklanıyor: *Postmodernizm, modern küçük burjuvazi ile eğitilmiş (yarı-)proletaryanın (ve o katmanlara katılma hazırlığındaki öğrenci gençliğin) proletarya ve diğer yoksullardan kopma ideolojisidir.* Postmodernizm, güvenilir sitelerin ideolojik plandaki izdüşümüdür.

Bu önerme tam anlamıyla esas olarak emperyalist ülkeler için geçerlidir. Diğer ülkeler (ister Türkiye gibi yarı-sanayileşmiş toplumlar, ister yoksul ülkeler, ister eski işçi devletleri) derece derece farklılık gösterecektir elbette. Ama işin özü oralarda da geçerlidir. Geçerlilik derecesi ekonomik, politik, kültürel, tarihî, emperyalist sistem içindeki yer gibi çok çeşitli faktörlerce belirlenecektir.

5. Bürokratik işçi devletlerinin krizi

Postmodernizmin tarihî yükselişinin ikinci maddi koşulu bürokratik işçi devletlerinin krizi dolayısıyla Marksizmin ve komünizmin itibarında yaşanan çöküntüdür. İkinci Dünya Savaşı sonunda Nazizmi ve müttefiklerini yenilgiye uğratan, esas olarak Kızıl Ordu ve Fransa’dan Çin’e ve Kore’ye kadar devrimci partizanlar (gerillalar) olduğu için büyük bir prestije sahip olan sosyalizm, önce 1956 Macaristan devriminden, ardından 1968 Prag Baharı’ndan itibaren itibarını yitirmeye başlamış ve bürokratik işçi devletleri 1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılmasından sonra ardı ardına çökmüştür.

Bu konuyu birçok yazımızda ayrıntılı olarak ele aldığımız için sadece özet olarak başlıklar verecek ve bu yazının konusu açısından sonuçlar çıkaracağız.⁴¹

Israrla söyleyegeldiğimiz bir şey var: 20. yüzyıl tarihini, Ekim devrimi ve Sovyet devleti (yani tarihteki ilk kalıcı proletarya diktatörlüğü) göz önüne alınmaksızın yazmak mümkün değildir. Bunun ters yüzü olarak şunu da hep vurguladık: Günümüzde sosyalizmin, Marksizmin, işçi sınıfı hareketinin, sınıf mücadelelerinin hepsinin içinde bulunduğu durumu, hemen hemen bütün post-Leninistlerin yaptığı gibi, sadece kapitalizmde yaşanan yenilikler ışığında anlamak mümkün değildir. 20. yüzyılın sosyalist inşa deneyiminin çöküşü işin içine katılmadan bugünün değerlendirilmesi yapılamaz. Postmodernizmin yarım yüzyıllık düşünsel hegemonyası da aynı şekilde bu deneyim göz önüne alınmadan anlaşılabilir.

41 En son yayınlanmış olan şudur: “Sovyetler Birliği’ni Kim Yıktı?”, *Devrimci Marksizm*, sayı 28-29, Güz-Kış 2016. Dergimizin aynı sayısındaki şu yazılar da kuvvetle tavsiye edilir: Özgür Öztürk, “Sovyetler Birliği’nin Çöküşünün Ekonomik Arka Planı”; Burak Gürel, “Çin Halk Cumhuriyeti’nde Kapitalist Restorasyona Giden Yol: Maoculuk, Bürokrasi ve Kitle Mücadeleleri (1949-1979)”.

Biz burada 20. yüzyıl sosyalist inşa deneyiminin ve onun taşıyıcısı olan “komünist” (Stalinist) hareketin çöküntüsünün öyküsü ya da analizi üzerinde hiç durmadan doğrudan doğruya bunların postmodernizmin yükselişinde ve hegemonyasını kurmasında oynadığı rol üzerinde duracağız. 1968 Paris olayları, şayet işçi sınıfına devrimci Marksist bir önderlik yol gösteriyor olsaydı, kazanma şansı yüksek bir devrime dönüşürdü. Daha da ötede, Batı Avrupa’da o dönemde üç ülkede yaşanan olaylar (1968 Fransa Mayıs olayları, 1969 İtalya “sıcak sonbaharı” ve 1974 Portekiz devrimi⁴²) ulusal reformist partiler haline gelmiş olan Stalinist “komünist” partilerin elinde kaçırılmış devrimci fırsatlar haline gelmiştir. Proletarya önderliğinin bu yetersizliğinin cezasını sınıf (yukarıda anlattığımız gibi) 1968’in kendisine karşı dönmesi, yani karşı devrimci yanının ağır basması ile ödemiştir.

1968 bir başka bakımdan da 20. yüzyıl sosyalist inşa deneyiminin komünizmin ve Marksizmin aleyhine işlediği bir dönem olmuştur. Bu, 1956 Macar devriminin Batı’nın bütün işçi ve sosyalist hareketinde yarattığı travmanın yaraları henüz kapanmadan, Sovyet tanklarının yeniden “sosyalizmin savunulması” kılığında bir başka ülkeye, o zamanlar Çeklerin ve Slovakların tek bir devlet sınırları içinde yaşadığı Çekoslovakya’ya girmesi ve Prag Baharı olarak bilinen kitlesel halk hareketini ezmesidir.

Ama esas büyük anti-komünist dalga 1970’li yıllarda başlayacak (buna aşağıda döneceğiz), on yılın sonunda bu sefer Polonya’da başlayan dev işçi sınıfı mücadelesi 1981’de bir askerî darbeyle bastırılınca artık her kapı kapanacaktır. 1980’li yıllarda Britanya’da Thatcher’ın, ABD’de Reagan’ın başlattığı ve hızla başka ülkelere de yayılan gericilik, üst üste yaşanan bu olaylardan büyük güç almıştır. Berlin Duvarı’nın 1989’da yıkılmasının sonucunda iki-üç yıl içinde Avrupa’daki bütün işçi devletlerinin çökmesi, aslında olmuş bitmiş bir sürecin tescili gibi bile görülebilir.⁴³

Şöyle ya da böyle, bu çöküş (ve Çin ve Vietnam’ın da bu kafiyele katılarak kapitalist restorasyon yaşamaları) Marksizmin prestijini bütünüyle yitirmesine yol açmıştır. Marksizm Stalinizmin enkazı altında kalmıştır.

Postmodernizm, tarihin gördüğü en güçlü sosyo-ekonomik teorinin karşısında düşünsel gücüyle zafer kazanmış değildir. Marksizmin elini kolunu bağlayan bu tarihsel koşullardan yararlanarak tek yanlı bir savaşı kazanmıştır yalnızca.

Aşağıda bu zaferin, yeni sınıf bileşimiyle birleşerek nasıl bir etki yarattığını, ileri kapitalist ülkelerde politikanın yeniden biçimlenmesinin yarattığı ortamın post-modernizm ile nasıl mutlu bir evlilik yaşadığını ele alacağız.

Ama madem 1970’lerin sonuna ve 1980’li yılların başına geldik, şimdi yeni bir faktörü, son *yarım yüzyılımıza damgasını vuran bir başka olguyu, neoliberalizmi* de tahlilimizin içine yerleştirmemiz gerekli hale gelmiştir.

42 Bkz. Raquel Varela, “Karanfil Devrimi: Yirminci yüzyılın en önemli devrimlerinden biri”, <https://gercekgazetesi1.net/gundemdekiler/karanfil-devrimi-yirminci-yuzyilin-en-onemli-devrimlerinden-biri> ve Sungur Savran, “Kızıl karanfiller devriminin 40. yılı”, <https://gercekgazetesi1.net/gundemdekiler/kizil-karanfiller-devriminin-40-yili>.

43 Perry Anderson, 1984 tarihli kitabında bunlara haklı olarak 1956’da Hruşçov’un Sovyetler Birliği’nde başlattığı destalinizasyon hareketinin, ardından 1960’lı yıllarda Mao’nun giriştiği “Büyük Kültür Devrimi”nin ve 1970’li yılların ikinci yarısında başlayan Avro-komünizm akımının (İtalya, İspanya, Fransa vb.) her birinin daha sonra yarattığı düş kırıklığını da ekliyor. A.g.y., s. 71-76.

6. Neoliberalizmin bayraktarları: von Hayek, Friedman, Becker ...ve Foucault

1970’li yılların ikinci yarısı, bir yandan 1974-75 ekonomik krizine çare arayan uluslararası burjuvazinin sonunda neoliberal stratejiyi benimsemesiyle sonuçlanırken, postmodernizmin bizce tartışmasız en önde gelen düşünürü Foucault’nun siyasi dünyasında da daha önceki örtülü yıpratma savaşını bırakarak gericilik bayrağını açmasına sahne olmuştur. Bunun üç aşaması vardır.

Bilindiği gibi uluslararası burjuvazi, 1971’de doların altınla bağının kesilmesi ile Bretton Woods sisteminin bir darbe yemesi ve ardından yaşanan 1974-75 krizi ile birlikte uzun bir ekonomik durgunluk döneminin başladığını kavradığında, toplu stratejik yönelişini sert bir şekilde değiştirmiştir. Eski Keynesçi ekonomi politikası çerçevesi ve İkinci Dünya Savaşı ertesinde her şeyden önce Sovyetler Birliği’ne karşı bir ideolojik-politik savunma barikatı olarak benimsenen “refah devleti” önlemleri terk edilmiş, işçi sınıfının ve emekçi kitlelerin atomize edilmesi yoluyla dengenin sermaye lehine çevrilmesi için neoliberalizm kalıcı bir stratejik yöneliş haline getirilmiştir.⁴⁴ Bu, daha sonra Sovyetler Birliği’nin dünya kapitalizmi için bir tehlike olmaktan çıkmasının ardından burjuvazinin küreselci stratejisi ile bütünleştirilerek tahkim edilmiştir.⁴⁵

Bu yöneliş hemen her ülkede solun içinde de liberal eğilimlerin doğmasına yol açmıştır. Mesela İngiltere’de Büyük Britanya Komünist Partisi’nin teorik yayın organı konumunda olan *Marxism Today*, hem de Margaret Thatcher’ın ülkesinde, kapitalizmin yeni bir aşamaya girdiği türünden cafcaflı teoriler eşliğinde tamamen liberal bir yayın haline gelmiş, derginin yöneticisi Stuart Hall sol liberalizm-postmodernizm kırması bir yaklaşımın soldaki simge isimlerinden biri olmuştur. Fransa’da bu eğilim, başında Edmond Maire adlı bir sendikacının bulunduğu CFDT adlı, ülkenin o dönemde ikinci (bugün ise birinci) büyük sendika konfederasyonu içinde doğmuş, daha geleneksel sol tarafından “İkinci Sol” ya da daha saldırgan bir ifadeyle “Amerikan solu” olarak adlandırılmıştır. Bu eğilimin düşünsel temsilcisi Pierre Rosanvallon, politik temsilcisi ise önce küçük bir sol partide siyaset yaparken sonra Fransa’nın geleneksel sosyal demokrat partisi Sosyalist Parti’ye geçen (ve ileride başbakan bile olacak olan) Michel Rocard’dır. Michel Foucault’nun liberalizmle flörtü ilk kez bu çevrelerle ilişki içinde ortaya çıkmıştır.

Ama arkadan gelecekle karşılaştırıldığında bu daha hiçbir şey değildir. Foucault’nun bayrak açışının ikinci evresi çok daha sarsıcıdır. Böyle sarsıntılı ortamlarda sık sık olduğu gibi, Çin Kültür Devrimi sonrası dönemde, 1970’li yıllar ortasından itibaren Fransa’da eski dönemin bazı hızlı Maoçu yazarları süratle anti-komünist bir konuma geçmişlerdir. Burjuvazi tarafından televizyon ekranları aracılığıyla birer “şöhret” haline getirilen ve “Yeni Filozoflar” olarak anılan bu dönkle-

44 Bugün bunu sanki bir sosyo-ekonomik formasyon tipi, bir üretim tarzı gibi öne çıkararak kapitalizm karşı mücadelenin önünü kesen bir anlayış yükseliyor. Neoliberalizm, kapitalizm zemininde burjuvazinin işçi sınıfı ve emekçilere bir taarruz stratejisidir. Ne daha az ama ne de daha fazla.

45 Neoliberalizmin ve “küreselleşme” adı altında küreselci stratejinin tarihî sınıfsal anlamını birçok yerde ayrıntılı olarak incelemiş bulunuyoruz. Burada tek bir kaynağa atıfla yetinelim: *Kod Adı Küreselleşme. 21. Yüzyılda Emperyalizm*, Genişletilmiş 3. Basım, İstanbul: Yordam Kitap, 2022.

rin en çok ses getiren ikisi Bernard-Henri Lévy ile André Glucksmann olmuştur. Bu dönemde yaşanan ve “düşünsel karşı devrim” olarak nitelenebilecek hızlı değişimin bilançosunu, bu değişimde yer alan yayınevleri, dergiler ve düşünürler temelinde *French Theory* yazarı Cusset gayet güzel çıkarıyor.⁴⁶ Bu dalga sadece komünizmi hedef almış değildir. Genel olarak “totaliter devlet”e saldırısında yalnızca Marksizmi değil, her türlü solu, sadece sosyalist devrimleri değil, tarihte en tipik burjuva devrimi olarak bilinen Fransız devrimini dahi hedef almıştır.

Foucault, işte bu furya içinde “yeni filozoflar” a sahip çıkmıştır. Eski öğrencisi André Glucksmann 1977’de *Les maîtres à penser* (“Düşünce Ustaları”) başlıklı bir kitap yayınladı. Bu kitap, Stalin dönemi Sovyetler Birliği’nin “Gulag takımadası” olarak bilinen ve zorla çalıştırma ya da angarya rejiminin uygulandığı toplama kamplarına yol açanın, aslında, Hegel, Marx ve diğer “ustalar”ın akıl yoluyla dünyayı yeniden biçimlendirmeye girişmesi olduğunu savunur. Foucault, bütün solun yaygın olarak okuduğu haftalık *Le Nouvel Observateur* dergisinde, Glucksmann’ın bu kitabı için, en ufak bir eleştiri ya da kayıt dahi içermeyen, övgü dolu bir değerlendirme yazısı yazmıştır. Okurun Yeni Filozofların tıynetini anlaması için Glucksmann’ın “düşünce ustaları”nı sadece Gulag’dan değil aynı zamanda Auschwitz’ten de sorumlu tuttuğunu hatırlatalım! Glucksmann 1975’te yazmış olduğu ilk kitapta Foucault’nun 1961 yapıtı *Deliliğin Tarihi*’ne “mikro iktidar odakları”nı vurgulamak için atıf yapmıştır. 1977 kitabında ise, Foucault’nun 1975 yılında yayınlanan yeni kitabı *Hapishanenin Doğuşu*’na referans yapmakta ve her şeyin kontrol altına alınmasını simgeleyen “panoptikon ideali”ni öne çıkarmaktadır. Foucault, Glucksmann’a göre, “Marx’tan bu yana Modern dünyanın kökenleri üzerine sistematik araştırma yapan ilk düşünür”dür.⁴⁷

Bu vesileyle okurun dikkatini Foucault’nun ulaştığı bir yargıya daha çekmek isteriz. Glucksmann’ın kitabı hakkında yazarken Foucault katliamların temelinde, “düşünce ustaları”nın bütün “nihai çözümleriyle birlikte devlet-devrim ‘vizyonunun’” yattığını belirtir,⁴⁸ Bir başka yerde ise aynı formülü tekrarlayarak “devrim/devlet ikilisi çevresinde oluşturulmuş bir politikanın içi boş” olmasından söz eder.⁴⁹ Biz devlet ve devrimi birleştiren bu formüllerin, yukarıda 1. Bölüm’de belirttiğimiz gibi Foucault’nun bütün “mikro-iktidar” analizinin Lenin’in *Devlet ve Devrim*’ini çürütmeyi amaçlayan bir stratejinin ürünü olduğunu kanıtladığı kanısındayız.

Foucault artık Marksizme ve komünizme olan nefretini gizle(ye)memektedir. Asistanı ve biyografi yazarı Didier Eribon, bunun çok sayıda örneğini sayar.⁵⁰ İşte Yeni Filozofların başlattığı dalga ile bu nefret açıkça ortaya çıkmıştır. Foucault’nun bu dönemde 1978’de verdiği Tokyo Konferansı’nda “devrimin gününün dolduğu”

46 Cusset, s. 324-26.

47 Michael-Scott Christofferson, “Foucault and New Philosophy: Why Foucault Endorsed André Glucksmann’s The Master Thinkers”, Daniel Zamora & Michael Behrent (der.), *Foucault and Neoliberalism*, Cambridge: Polity Press, 2016 içinde, tamamı. Christofferson’un ayrıca Yeni Filozofların başlattığı bu dalga üzerine bir de kitabı vardır: *French Intellectuals Against the Left. An Antitotalitarian Moment of the 1970s*, New York/Oxford: Bergahn Books, 2004.

48 Aktaran: Christofferson, a.g.m.

49 Aktaran: Mitchell Dean, “Foucault, Ewald, Neoliberalism, and the Left”, Zamora-Behrent a.g.y. içinde.

50 Didier Eribon, *Michel Foucault*, Fransızcadan çeviren Şule Çiltaş, İstanbul: Ayrıntı, 1989.

yolundaki gözlemi açıktır. Bu konferansın başlığı ise niyeti daha açık ortaya koymaz: “Marksizmden Nasıl Kurtulunur?”⁵¹

Ne var ki bu da çok önemli değildir. Çok daha önemli olan, Foucault’nun gerici bayrağını açışının üçüncü aşamasıdır. Bu konunun tartışılmasına, bu değişim sürecinde Foucault’nun aslında bazı teorik görüşlerinde de değişiklikler ortaya çıkmış olduğunu anlatarak başlayalım.

Daha evvel de değinildiği gibi, Foucault’nun alameti farikası “mikro-iktidar odakları” üzerinde durmasıdır. Bu yüzden hep eleştiriye de uğramıştır. Bu eleştirilerin en sık sözü edileni Amerikalı düşünür Michael Walzer’in Foucault’ya “günlük hayatın mikro-faşizmi”ni hedef alma uğruna gerici siyasi rejimleri görmezlikten geldiği yönünde yönelttiği eleştiridir.⁵²

Foucault’nun *teorik* serüveninde uzun süre merkezî devlette cisimleşen iktidarı neredeyse görmezlikten geldiği ortadadır.⁵³ Ancak Walzer ve ona benzer eleştiri yapanların görmezlikten geldiği bir nokta vardır: Foucault, 1976’dan itibaren Collège de France konferanslarında bu tutumunu değiştirmiş, merkezî devlete özel bir ilgi göstermeye başlamıştır. Avustralyalı Foucault uzmanı Paul Patton, Anglosakson dünyasında Foucault’ya yöneltilen bu eleştirilerin nedeninin 1976-1979 Konferanslarının uzunca bir süre İngilizceye çevrilmemesi olduğunu öne sürmüştür. Oysa özellikle 1978 ve 1979 Konferanslarında Foucault yeni bir kavram (gouvernementalité/governmentality/yönetim zihniyeti veya yönetimsellik) geliştirerek merkezî devlet iktidarı meselesine boylu boyunca girmektedir.⁵⁴

Yönetimsellik kavramının içinin Foucault tarafından nasıl doldurulduğu hayati bir önem taşıyor.⁵⁵ Foucault, *Biyopolitiğin Doğuşu* başlığıyla yayınlanan 1978-1979 Konferansı’nda, devletin, 18. Yüzyıl ortalarından itibaren gerek Ortaçağ’a gerekse mutlakiyetçi devlet (ya da Merkantilizm) dönemine göre yeni bir yönetimsellik (ya da yönetme sanatı) tarzına geçtiğini ileri sürer.⁵⁶ Bu yeni aşamada devlet en önemli

51 Aktaran Zamora: Tam Fransızca başlık şöyledir: “Méthodologie pour la connaissance du monde: comment se débarrasser du marxisme”.

52 Michael Walzer, “The Politics of Michel Foucault”, David Couzens Hoy (der.), *Foucault: A Critical Reader*, Oxford: Basil Blackwell, 1986.

53 “*Teorik* serüveninde” diyoruz çünkü 1968 ertesinde Maoocularla (ve Jean-Paul Sartre gibi başka “angaje” aydınlarla) birlikte yürüttüğü *pratik* mücadelelerde devlet iktidarı ile sık sık karşı karşıya gelmiştir. Bkz. Eribon, a.g.y., s. 218 vd., 233 vd., 258, 266 vd., 286-87, 326 vd.

54 Paul R. Patton, “The Reception and Evolution of Foucault’s Political Philosophy”, *Kritike*, cilt 12, sayı 2, Aralık 2018.

55 Foucault’nun yönetimselliğe ilişkin görüşleri konusunda bu yazının ilk versiyonu daha aceleci bir değerlendirme içeriyordu. Alp Yücel Kaya geçmişte kendisi de Foucault üzerinde çalışmış olduğu için ricamız üzerine yazıyı okuyarak bu konuda bizimkinden farklı yorumlar da yapıldığını hatırlattı. Böylece, konunun daha derinlemesine ele alınması gerektiği konusunda bizi uyarılmış oldu. Ayrıca bir dizi alternatif kaynak da yolladı. Bunlardan biri de kendisinin, Foucault’nun 1978-1979 derslerini her zamanki titiz tavrıyla incelediği bir makalesiydi. Bkz. “Michel Foucault’nun Ekonomik Düşünce Tarihi: Liberal ve Neoliberal Yönetim Rasyoneliterinde Ekonomi Politik”, Ercan Eren/Metin Sarfati (der.), *İktisatta Yeni Yaklaşımlar*, İstanbul: İletişim, t.y. Alp Yücel Kaya’nın bu uyarıları bizi zaman ayırıp Foucault’nun 1978-1979 derslerini orijinalinden okuyarak fikirlerini kendi sunduğu biçimiyle öğrenmeye teşvik etti. Sonuçta, arkadaşımızla bu konuda hâlâ farklı fikirlerle sahibiz ama onun uyarıları sayesinde görüşlerimizi bu okumadan sonra çok daha gerekçelendirilmiş biçimde savunmuş olduğumuzu düşünüyoruz.

56 Michel Foucault, *Naissance de la biopolitique, Cours au Collège de France, 1978-1979*, Paris: Gallimard Seuil, 2004.

kararları, kendisi almak yerine kendi çıkarlarını izleyen ekonomik aktörlere bırakır. Foucault, postmodernizmin kendine has yöntemiyle bunun tarihî koşullarını ya da dinamiklerini araştırmak yerine, devletin piyasa aracılığıyla yönetmesinin düşünsel planda hangi akım tarafından temsil edildiğini araştırır. Vardığı sonuç en önemli temsilcisi Adam Smith olan ekonomi politik bilimi ya da ekonomik liberalizmdir.

Foucault, bütün ders yılı boyunca tarihsel açıdan ekonomik liberalizmin orijinal temsilcilerinin dışında, bu okulun 20. yüzyılda hem Almanya’da (“Ordoliberalizm”) hem Avusturya’da (von Mises, von Hayek ve diğerleri) hem Amerika’da (özellikle Şikago Üniversitesi ve en başta Milton Friedman ve Gary Becker) büründüğü biçimleri de ayrıntılı biçimde ele alarak tartışmayı kendi gününe kadar taşır.

Foucault’nun *Biyopolitiğin Doğuşu*’nda bütün bu sorunsalı ele alış tarzında dikkatten kaçmaması gereken bazı çok önemli noktalar vardır:

1. Foucault, Marx’ın belirli bir tarihsel döneme özgü sosyo-ekonomik ilişkilere, yani kapitalist üretim tarzına özgü olduğunu ortaya koymuş olduğu piyasa ilişkilerini **doğallaştırır**. Piyasanın hâkimiyetinin doğal olduğu fikri Foucault’nun tekrar ve tekrar dile getirdiği bir şeydir. Böylece Foucault, klasik ekonomi politiğin Marx-öncesi aldanmasına geri döner. Tek bir sayfada ilişkilerin “doğal” olduğu fikrine beş atıf bile yapıldığı olur.⁵⁷
2. Bunun ardında Foucault’ya göre piyasanın hükümeti içsel olarak sınırlamasının öznel tarafından değil şeyler tarafından getirildiği fikri yatar.⁵⁸ Burada Marx’ın kendinden önceki klasik ekonomi politiğin kapitalist toplumun meta fetişizmine, metaların (“şeylerin”) insan ilişkilerini yönettiği bir kavrayışa tutsak olduğuna dair gözleminin aynısının Foucault için de geçerli olduğunu görürüz.
3. Piyasa bu toplumda her şeyin doğrulandığı yerdir. Foucault bir neolojizm yaratır: Fransızcası “véridiction” olan bu terim nesnel temeli olmayan ama belirli tarihsel koşulların somutluğunda öznel açıdan, daha doğrusu sistemin kendi iç işleyişi açısından hakikat olanın ortaya çıkışı anlamını taşır. Böylece Foucault piyasayı her şeyin doğrulandığı yer olarak sunmakla liberalizmin en önemli felsefi sözcülerinden Friedrich von Hayek’in piyasayı bir “keşif süreci” olarak sunan yaklaşımını kendi postmodern perspektifi çerçevesinde paylaşmaktadır. Keşfin sonunda ortaya görelî ya da koşullu olsa da hakikat çıkmaktadır. Piyasa toplumsal yaşamın hakikatini empoze eden alan olmuştur.⁵⁹
4. Şimdi **en önemli** noktaya geliyoruz. Foucault’nun 1978-1979 derslerinden çıkardığı **genel sonuç** şudur: “Ekonomide egemen yoktur.”⁶⁰ Bunun anlamını iyi kavramak gerekir: Foucault devlet modern ekonomiyi kontrol edemez demektedir, ona tutsaktır demektedir. Yani **planlama mümkün değildir!**
5. Nitekim, düşünür bu sonuç cümlesini şu fikir ile tamamlayacaktır: “Son tahlilde, Avrupa’da ve bütün modern dünyada, hükümetlerin eylemlerinde,

57 A.g.y., s. 33.

58 A.g.y., s. 13.

59 Bu konuda ayrıca bkz. Mitchell Dean, a.g.y., s. 147.

60 Foucault, a.g.y., s. 286.

ekonomik sorunlarda, sosyalizmde, planlamada, refah ekonomisinde ortaya çıkacak olan işte bu sorundur... Tam tersinden bakıldığında, planlama, denetim altında ekonomi, sosyalizm, devlet sosyalizmi olarak ortaya çıkacak bütün her şey, başından itibaren ekonomi politik tarafından ekonomik egemene karşı ileri sürülmüş o laneti aşmanın olanaklı olup olmadığını anlamaya dönüktür...” Foucault ekonomi politik ile birlikte bu laneti vurgulamış, devletin ekonomiye hâkim olamayacağını altını çizmiştir. Dikkat edilirse, bu sadece sosyalizmi ve sınıfsız toplumu olanaksız ilan eden bir pozisyon değildir. “Refah ekonomisi” yani “sosyal devlet” de olanaksızdır.

Öyleyse, Foucault bütün doğallaştırma işlemiyle, meta fetişizmiyle, piyasanın modern ekonominin vazgeçilmez olarak kuşanacağı biçim olduğunu ileri sürerek, ancak liberal bir ekonominin ayakta kalabileceğini söylemiş olmaktadır. İşte bu, von Mises’in, von Hayek’in, Milton Friedman’ın, Gary Becker’ın başka teorik araçlarla ileri sürdükleri “teori”nin felsefi terimlerle ifadesidir.

Foucault’nun yönetimsellik konusundaki ana metni olan 1978-1979 derslerinin ötesinde, ekonomiye ve ekonomi politikalarına ilişkin değişik konularda ortaya koyduğu tavırlar, yukarıda anlatılanın daha somut meselelerde doğrulanmasından başka bir şey değildir. Hayek’le ortaklık, yukarıda ifade edilenden başka bir biçime de bürünür: Foucault genel olarak sosyal hizmetlere, özel olarak *kamusal* sağlık hizmetlerine açıkça karşı çıkmaktadır. Hayek de aynı görüşü savunmuş, sağlığın herhangi bir tüketim harcamasından (diyelim tatil yapmaktan) farkı olmadığını ileri sürmüştür.⁶¹ Ayrıca Foucault sosyal devleti (onun kullandığı kavram Fransa’da çok önemli olan “sécurité sociale” yani “sosyal güvenlik”tir) insan bedenleri üzerinde tahakküm olarak gördüğü “biyo-iktidar”a eşitler. Hayek de sosyal devletin baskıcı karakteri konusunda aynı fikirdedir.⁶² Foucault ayrıca, Friedman’ın kamu hizmetlerine devletin sübvansiyon sağlamasına karşı çıkan, bundan zenginlerin yararlanacağını savunan mantığını da olduğu gibi benimser.⁶³

Ama buraya kadar söylenenlerin hiçbiri Foucault’nun Şikago Okulu’nun öteki büyük mensubu Gary Becker’a hayranlığı ile yarışamaz. Becker’ın nasıl biri olduğunu anlayabilmek için Milton Friedman’ın onu 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşayıp çalışmış olan en büyük sosyal bilim insanı olarak nitelediğini bilmek bizim okurumuz için yeterlidir. Becker’ın özgün bir düşünür olduğunu kabul etmek gerekir: Suç, aile, ırk ayrımcılığı vb. türünden hiç ekonomik analize tâbi tutulmamış konuları “rasyonel tercih” teorisi çerçevesinde ekonomi mantığıyla analiz etmiş biridir.

Foucault’nun asistanı, biyografisti, toplu eserlerinin editörü olan François Ewald, Foucault’nun Gary Becker’ın gerçek bir hayranı olduğunu ileri sürmüş, onun ölümünden sonra düzenlenen, kendisinin Becker ile bir araya geldiği bir Şikago konferansında bunu Becker da dâhil herkesin önünde tekrarlamıştır. Bu hayranlığın nedeni ise çok önemlidir: Ewald’e göre Foucault Becker’da “iktidarı disip-

61 Zamora, “Foucault, the Excluded, and the Neoliberal Erosion of the State”, Zamora/Behrent, a.g.y. içinde, s. 107.

62 Zamora, “Introduction”, Zamora/Behrent a.g.y. içinde.

63 Zamora, “Foucault...” a.g.y., s. 108.

lin olmaksızın düşünme olanağını” keşfetmiştir. Onun düzenleme teorisi “ötekinin davranışını zora başvurmadan, teşvik yoluyla yönlendirmenin mümkün olmasını sağlamaktadır.”⁶⁴ Okurun dikkatini, Foucault’nun bu adamı kendi çalışmasında “Amerikan neoliberallerinin en radikali” olarak nitelemiş olduğu gerçeğine çekmek isteriz.⁶⁵

Foucault’nun neoliberalizme teslimiyeti bu kadar açıkken Foucault’cuların çok büyük bir bölümünün bunu görmezlikten gelmesi, neredeyse bir *omertá*, bir sessizlik yemini varmış gibi davranması, hatta daha da ileri giderek onu neoliberalizme hasmane tarzda yaklaşan bir düşünür olarak sunması, düşünce tarihinin ilginç vak’alarından biri olarak örnek gösterilecek niteliktedir.⁶⁶

Bu tutumun bir başka örneği de ünlü İtalyan yazarı, eski devrimci Antonio Negri’dir. Negri, Ewald’in Foucaultcu olduğu gerçeğini toptan reddedemeyeceği için onun bir “sağ Foucault”cu olduğunu söylüyor ve gerçek Foucault’nun Marx’ı izleyerek “serbest piyasanın asla var olmadığını söylediğini” iddia ediyor.⁶⁷ Marx’ı izleyen kim? Marx planlamanın olanaksız olduğunu mu söylüyordu? Tersinden, Foucault’nun tam o dönemde (1978) “Marx’tan Nasıl Kurtulunur?” diye konferanslar verdiğini nasıl görmezlikten geleceğiz? Negri kendi geçmişine ihaneti, gözleri kapalı, inatla sürdürüyor.

7. Egoizm çağında “kimlik politikası”

Bu yazının başlığını koyarken hangi kelimeyi kullanacağımız konusunda epey bir tereddüt yaşadık. “Bencillik” Türkçe olmak bakımından elbette daha çekiciydi, ama Batı dillerinden Türkçeye geçen “egoizm” sözcüğü de bir “izm” içerdiği ve dolayısıyla öteki “izm”lere (mesela “sosyalizm” ya da “komünizm”e) karşı bir başka doktrinin çağını düşündürmek bakımından daha mizahi bir yan içeriyordu. Üstelik işin bir de “ist” yanı var. “Eski komünistler şimdi egoist oldu” demenin insanı daha rahat hissettireceğini bu derginin okurlarının çoğu teslim edecektir. Biz de kelimelere işbölümü yaptırmaya karar verdik: ana başlıkta bencillik, içeride egoizm.

Yazıya Marksizmin “yarım yüzyıllık yalnızlığı” ile başladı. Bu noktaya ulaştığımızda ise bu yarım yüzyılın üç başka yarım yüzyıllık dünya-tarihsel gelişme ile örtüştüğünü görmüş bulunuyoruz. Modern küçük burjuvazinin bir sınıf dilimi olarak yükselişi ve kastlaşması, bürokratik işçi devletlerinin çöküşü, dünya kapitalizminin krizine çözüm olarak uluslararası burjuvazinin işçi sınıfı ve emekçilere karşı modern tarihin gördüğü en uzun sınıf taarruzunu (neoliberalizm ve küreselcilik) yürütmesi. Şimdi bu dört büyük tarihî olgunun örtüşmesinin sentezini yapma

64 Mitchell Dean, a.g.y., s. 129.

65 A.g.y., 130.

66 Bir örnek: Eribon, Foucault’nun bütün Collège de France derslerini özetlediği pasajda bir tek 1978-1979 dersini atlamaktadır: a.g.y., s. 274-75. Yazar, çok sonra, Foucault’nun ABD deneyimini özetlerken, başka birçok şeyin yanı sıra, liberalizm üzerine bir ders verdiğine de değinir. (s. 339) Bu ne kadar tuhaf bir düşünüş tarzıdır! Eribon bütün dünya için tartışmalı olan Collège de France 1978-1979 derslerine hiç değinmemekte ama türev bir faaliyet olduğu çok belli olan bu dersten söz etmektedir.

67 Aktaran: Mitchell Dean, a.g.m.

zamanı gelmiş bulunuyor.

Tabii ki materyalist bir metodla önce maddi dünyadaki değişimin sentezini çıkaracak, daha sonra bunun ideoloji ve siyaset dünyasında ne sonuçlar doğurduğuna bakacağız. Neoliberalizm ve küreselcilik temel perspektif olarak burjuvazinin bütün karşıtlarının ve en başta işçi sınıfının atomizasyonunu hedefler.⁶⁸ Bu taarruzun ideolojik planda tutkalı “her koyun kendi bacağından asılır” ilkesidir. Her birey, en fazla her aile, kendi geleceğinden sadece kendisi sorumlu olduğu, hiçbir yardım beklememesi gerektiği bir dünyaya fırlatılmış olmalıdır. (Elbette bu bir hedeftir, pratikte bu uç noktaya hiç ulaşılamaz, ama ulaşılmak istenen böyle bir dünyadır.) Bu tür bir toplumda, her bireyin (ya da her ailenin) kendi bencil çıkarlarının peşinden koşmasından başka bir hayatta kalma stratejisi izlemesi mümkün müdür? Böyle bir toplumda bireyin karşılaştığı sorunlarla boğuşurken toplumun bütününden ya da belli kurumlarından çözüm beklemesi mümkün müdür? Egoizm bu tür bir toplumda insanların içine *itildiği* bir mecradır, bir ahlaki seçiş olmaktan çıkıp, bir zorunluluk haline gelir. Bırakın başka ülkelerin deneyimini Özal’ın mirası tam da bu değil midir?

20. yüzyıl sosyalist inşa deneyimlerinin çöküşü ise, neoliberalizmin tam anlamıyla eline oynamıştır. Bu ülkelerde var olan kapitalizmden sosyalizme geçiş toplumlarını kapitalist toplumlardan ayıran, sadece büyük üretim ve dolaşım araçlarında özel mülkiyetin kaldırılmış olması değildir. Sağlığın ve eğitimin istisnasız bütün insanlar için düpedüz hak olması, konutun, ulaşımın, kitabın, sanatın (opera ve balenin de) devlet sübvansiyonu sayesinde işçilerin dahi kolaylıkla erişebileceği bir fiyat (kira, ulaşım gideri, gösteri bileti fiyatı) ile halka ve (sanat vb. söz konusu olduğunda) gençliğe sunulması, bireyciliğin ve bencilliğin birer sosyal psikoloji kategorisi olarak geriletilmiş olduğu bir toplumsal ortam yaratmıştır. En önemlisi, işsizlik yoktur! Kimse işinden (çok özel disiplin sorunları dışında) atılamaz, atılsa bile zaten başka yerde iş bulur. Bu, kimsenin “kendi gemisinin kaptanı” olmak zorunda kalmadığı bir kolektivist toplumdur. Komünizm egoizmin tam tersidir.⁶⁹

İşte bu devletlerin hep birlikte çökmesi veya daha tedrici bir süreç içinde (Çin ve Vietnam) kapitalizme geri dönüşü, kapitalist dünyada kolektif çözümlere karşı büyük bir inançsızlığa yol açmıştır. Sosyalist/Komünist hareketlerin zayıflaması, Marksizmden uzaklaşanların kendilerini temize çıkarmak için “siz kendinizi güncelleyemediniz, yeni dünyayı anlayamıyorsunuz” yollu eleştirileri doğru olduğu için değil, bürokratik işçi devletleri çöktüğü içindir. Yani aslında sosyalist/komünist hareketin gerilemesi olgusu, bugün komünizmde ısrar edenlerin değil etmeyenlerin suçudur, içinde yaşadıkları dünyayı (özellikle millî komünizmin tahribatını) asıl onlar anlayamadıkları ve durumu değiştiremedikleri için ortaya çıkmıştır!

Buraya kadar söylediklerimiz her insanın hemen anlayabileceği bir kavram et-

68 Bunu en yalın biçimde *Üçüncü Büyük Depresyon* kitabımızın “Atomizasyon” başlıklı 6. Bölümünde anlattık. Bkz. *Üçüncü Büyük Depresyon. Kapitalizmin Alacakaranlığı*, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 2. Basım, İstanbul: Yordam Kitap, 2022, s. 181-195.

69 “O ülkelerde komünizm yoktu” diye öfkelenecek doktrinlere, o ülkelerde sermaye olmadığına göre komünizme doğru ne kadar sınırlı olsa da bir adım atılmıştı diye cevap vermekle yetinelim. Komünizm tabii yoktu. Bizim söylediğimiz, başlangıçta yerleşen kazanımların, ne kadar aşınsa bile hâlâ komünizmden bir iz taşıdığıdır.

rafında dönüyor. İnsanın kendini ölçüsüzce sevmesi ve yüceltmesi, yalnızca kendi çıkarlarını düşünmesi, ona göre davranması, buna karşılık türünün öteki temsilcilerine karşı kayıtsız kalması, hatta onları sömürmeye yatkın olması anlamında bencillik. Ama şimdi başka bir düzeye geçiyoruz. Bizce içinde yaşadığımız çağ aynı zamanda **örgütlenmiş bencillik** adını verebileceğimiz bir olguyu da açıkça ortaya koyuyor. Modern küçük burjuvazinin, kendisinden daha varlıklı ve iktidar sahibi sınıf ve katmanlarla bir araya gelerek işçi, köylü, emekçi, sıradan memur, işsiz, kent yoksulu, garip gureba, fakir fukara, yani kapitalizm koşulları altında toplumun çoğunluğu, Batı dillerinde “pleb”, Doğu dillerinde “avam” olarak bilinen büyük yığınlar karşısında kendi hayat düzeyine ve tarzına sıkı sıkıya yapışması, bu dönemde çok belirgin bir toplumsal özellik olarak kendini gösteriyor. Yeni sınıf yapısının yukarıdan beri anlatmakta olduğumuz egoizm tespitine kattığı budur. Burjuvazinin ve onun iktidar bekçilerinin (politikacılar, generaller, büyük bürokratlar, burjuvazinin paralı düşünürleri ve propagandistleri vb.) böyle davranması kapitalist toplumun olağan halidir. Bunu söylemiyoruz. Modern küçük burjuvazinin üst ve bazen alt katmanlarının da toplu halde onlara katılarak kendi dünyası ile pleblerin dünyası arasında bir büyük Çin seddi oluşturmuş olduğunu söylüyoruz. Bu her zaman böyle değildi. Umulur ki gelecekte de böyle olmayacaktır.

İşte **sentez** budur: Modern küçük burjuvazi, tam üniversitenin kitleselleşmesinin de katkısıyla saflarının hızla büyüdüğü bir dönemde, sosyalist hareketin ve Marksizmin krizinden, işçi sınıfının sendikal ve siyasi zaaflarından yararlanarak, yani ayrıcalıklarının kimse tarafından sorgulanmaması fırsatını kullanarak, kastlaşma olanağını elde etmiştir. Bu kastlaşmanın getirdiği görülmemiş derecede istikrarlı ayrıcalığı korumak üzere kendini proletarya ve geniş emekçi kitlelerden ayırmıştır. Yani komünizmin zayıflaması modern küçük burjuvazinin kastlaşmasının hem önkoşulu olmuş ama aynı zamanda onu genişleterek yeniden üretmiştir. “İnsanın insanın kurdu” olduğu dizginsiz rekabete dayalı neoliberal ve küreselci ortam da bütün bu oyunun üzerinde rahatlıkla oynandığı sahne olmuştur.

Ama modern küçük burjuvazinin (bu yazının daha Giriş bölümünün son paragrafında vurgulu biçimde söylendiği gibi) çeşitli bileşenlerinin de değişik sorunları vardır. Kadınların, eşcinsel ve transların, ezilen ırk ve ulusların varlıklı sınıflar içinde yaşıyor olsalar da ezilmeleri, “böl ve yönet” ilkesini bütün hâkim sınıflar gibi çok elverişli bulan burjuvazinin sadece çözmeye yanaşmadığı değil, daha da ötede kışkırttığı sorunlar olarak gündemdedir. Buna kapitalizmin yüzyıllardır mahvettiği, varlıklı ülke ve sınıfların da kendi tüketim hırsları dolayısıyla har vurup harman savurduğu doğanın tahribatı sorunu eklenir. Modern küçük burjuvazi, kendi temiz çevresinin bozulup yüksek gelirine rağmen hayat standardının gerilemesine, doğanın en el değmemiş noktalarına kadar uzanan ikinci evlerinin emlak değerinin düşmesine razı olmadığı için ekolojiyi de siyasi alanda “Yeşiller Partisi” adı altında bir sınıf hareketi olarak örgütler. Böylece ortaya, soyut olarak kendini **bütün sınıflardan** kadınları, eşcinselleri ve transları, ezilen ırk ve uluslardan insanları, doğanın tahribatından zarar görenleri vb. bir araya getiren hareketler olarak sunan akımlar çıkar. Ama nedense bu hareketlere proleterlerden ve emekçi halktan katılanlar “numunelik” olarak anılabilecek düzeydedir. Büyük burjuvalar ise hayır işleri ve sanat gibi alanlarda marka promosyonu (sosyal sorumluluk sahibi işletme sendromu) dı-

şında bu tür faaliyetlere katılmaya yatkın olmadıklarından bu hareketler modern küçük burjuvazinin hayat faaliyeti, sosyal ortamı, politik davası haline gelir.

Postmodern düşünce bu hareketler için hazırlanmıştır sanki. “Farklılık” en temel felsefi kavramdır. Herkesin *ayrı sorunu* vardır, herkes kendi *farklılığını* yaşayacaktır. Bir bütün olarak toplumu değiştirmek hayaldir, “mikro-iktidar odakları” üzerinde durulmalıdır. Foucault bir görüşmesinde şöyle diyor:

Siz böyle birbirinden çok farklı ve kopuk olan, ardında genel bir söylem bulunmayan deneyimlerden hareket eden bir toplum bütününe işleyip işleyemeyeceğini soruyorsunuz. Ben tersine böyle bir “bütünsel toplum”un tam da ütopyanın temelinde yattığını düşünüyorum. Bu fikir o çok spesifik tarihsel gelişme içinde Batı dünyasında doğmuş ve kapitalizmle sonuçlanmıştır. (...) ”Bütünsel toplum”u dikkate almamak tam da gereken şeydir; olsa olsa yıkmak amacıyla göz önüne alınmalıdır.⁷⁰

Hep tekil deneyimler üzerinde çalışmak gerekir. Devlet, sınıflar, sınıf mücadeleleri, “bütünsel toplum” ile birlikte elbette mücadele ufkunun dışında kalır. Postmodernizme akraba düşünürlerden Alain Touraine’in öncülüğünde “Yeni Toplumsal Hareketler” teorileştirilir. Artık herkesin kendi hareketi vardır. Toplumun genel gidişatına müdahale edecek, hatta toplumu kökten tarzda değiştirecek siyasi partiler görüş alanının dışında kalmıştır. “*Kimlik politikası*”, yani tekil bir toplumsal konunun dar çıkarları etrafında örgütlenme ve mücadele önce modern küçük burjuvazinin saflarında yayılır, daha sonra bu “kimlik” ile kendini yakın gören başka sınıflardan bireyleri de kendine çekmeye başlar.

Yeni toplumsal hareketlerin mensuplarının hoşuna gitmeyecek ama durum saptaması yapmak bakımından şunu açık açık söylemek gerekir. Burjuvazi bu yeni toplumsal hareketlerden şikâyetçi değildir. Kadın hareketi, kreş, eşit işe eşit ücret, anne-çocuk sağlığı ve benzeri, en başta işçi ve emekçi kadınları ilgilendiren talepleri bütünüyle bir kenara bıraktığı sürece, başta TÜSİAD olmak üzere bütün patronlar, feminist hareketle, bu hareket kimlikçi bir politika sürdürdüğü sürece, özellikle burjuva ve varlıklı modern küçük burjuva kadınları ilgilendiren başka sorunlar konusunda olumlu bir diyaloga girmeye çok yatkındır. TÜSİAD kendisi de sık sık aynı kimlikçi doğrultuda açıklamalar yapar. (İstibdadın kadınların taleplerine aykırı tutumu, iktidardaki partilerin özgül karakteriyle ilgilidir ve burjuvazinin genel tutumunda belirleyici değildir.) Avrupa Birliği bütün “yeni toplumsal hareketler”e (terminolojinin modası geçti ama bütün bu hareketlerin bir araya toplanması bakımından kullanışlı) fon sağlamak bakımından son derecede cömerttir. Bu, işçi sınıfının sorunlarının, tam tersine bütünüyle radarın dışında kaldığı hatırlanınca daha da büyük anlam kazanır. Tek bir örnek verelim: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu yılda bir kez her ülkenin insan hakları ve hukuk ihlalleri konusunda diğer ülkelerin söz alarak eleştiriler yöneltebildiği toplantılar düzenler. Bu toplantılarda bütün ülkelerin yanı sıra Türkiye’deki her türlü ihlal konuşulur ama *hiçbir ülke, hiçbir başka ülkede* işçi sınıfının yaşadığı sorunlara asla değinmez, örneğin sendikalaşma hakkının patronlar tarafından nasıl sistematik olarak ayaklar altına alındığını, azıcık

70 *Aspettando*, a.g.y., s. 37.

kitlesel potansiyeli olan grevlerin nasıl derhal yasaklandığını gündeme getirmeyiz.

Biz yazının en başından başlayarak, sözünü ettiğimiz ezilen grupların mücadelelerinin son derecede önemli olduğunu vurguladık. Burada bunu tekrar ediyoruz. Ama bu grupların bugünkü örgütlenme tarzını ve mücadele yöntemlerini zararlı buluyoruz. O yöntemlerin kapitalist topluma teslim olan bir sınıf damgası taşıdığını düşünüyoruz, düşünüyoruz değil, bundan eminiz. Yine de işin özünde bu ezilmele-re karşı mücadelenin haklı olduğunu söylüyoruz. Ama bu hareketlerin temsilcileri ve daha genel olarak “insan hakları” temasını işçi ve emekçi sınıfların sorunlarını hiç gündeme getirmeden savunanlar, bütün eleştirilere rağmen susmaya devam ediyorlar. Onlar kendilerine sormasalar bile okurumuz sorabilir? Neden işçi sınıfı ve yoksulların sorunları hiç gündeme getirilmiyor? Neden “yeni toplumsal hareketler” böylesine grup bencilliği sergiliyor?

Lenin, Marx’ın “evrensel sınıf” olarak nitelediği ve insanlığı son yabancılaşmış sınıf toplumundan kurtaracağını ilan ettiği proletaryanın, salt kendi çıkarları zemininde örgütlenir ve mücadele ederse ne kendini ne de toplumu kurtarabileceğini en vurgulu biçimde ileri sürmüş olan Marksisttir. Salt işçi sınıfının çıkarlarına dönük politikaya “korporatizm” adını verir. “Lonca ruhu” diye çevirebiliriz. Lenin, proletarya partisinin kapitalizmin, giderek emperyalizmin ezdiği ve sömürdüğü bütün sınıf, sınıf katmanı, sosyal grup ve tabakaları proletaryanın etrafında toplayarak iktidar mücadelesi vermesi gerektiği fikrini yaklaşımının merkezine yerleştirir.⁷¹ Bütün Rus Marksistleri ile birlikte, aynı zamanda Gramsci gibi yetenekli öğrencilerinin de katkısıyla “hegemonya”yı, kapitalizm karşısında, zor içermeyen, “hot zot” içermeyen ilişkiler temelinde, mücadele cephesine katılabilecek bütün toplumsal sınıf ve grupları işçi sınıfının yanına çekmesi anlamında kullanır.

Lenin’in işçi sınıfı için önerdiği bu yöntem, Ekim devriminde tam bir zafere ulaşmıştır. Ekim devrimi sadece işçi sınıfının değil, ezilen ulus ve halkların, kadınların, ezilen azınlık dini grupların da kurtuluşu yolunda dev bir adım olmuştur.⁷²

Ama proletarya kampında var olan bu özgül politika Leninizm düşmanı olan “yeni toplumsal hareketler” tarafından en ufak bir şekilde göz önüne alınmamıştır.

8. Postmodernizm “yeni toplumsal hareketler”i ele geçiriyor

Postmodernizm sadece genel anlamda proletaryanın merkezî konumunun sarsılmasına katkıda bulunmadı. “Katkıda bulunmaktan” söz ediyoruz zira sarsıntının esas nedeni elbette maddi dünyada yaşanan gelişmelerden kaynaklanıyordu: yani bürokratik işçi devletlerinin restorasyonun pençesine düşmesinden. Postmodernizm aydınlar nezdinde Marksizme bir alternatif yaratarak bu etkiyi güçlendirdi.

Ama etkisi bununla sınırlı olmadı. Postmodernizm, “yeni toplumsal hareketler” olarak anılmakta olan hareketleri içeriden fethetti. Bu fetih sürecinden en ağır etki-

71 Bkz. Sungur Savran, *Marksistler I: Teori-Pratik Birliğine Doğru*, “Lenin’i Yakmalı mı?” bölümü.

72 Kadınlar için bkz. Armağan Tulunay, “Özgürlüğe Yürüyen Kadınların Ülkesi: Ekim Devrimi’nden Sonra Sovyet Toplumunu”, *Devrimci Marksizm*, sayı 32-33, Sonbahar-Kış 2017; uluslar için bkz. Sungur Savran, “Müslüman halkların Ekim’i”, *Devrimci Marksizm*, sayı 34, İlkbahar 2018.

lenen yüz yıllık kadın kurtuluş hareketi feminizm oldu. (Aynı şeyi eşcinsel ve transların hareketleri için de söylemenin mümkün olduğuna aşağıda kısaca değineceğiz.) Bugün 19. yüzyıl sonunda-20. yüzyıl başında kadınların siyasi eşitliği için mücadele eden “süfrajet” hareketinin oluşturduğu “birinci dalga feminizm”den sonra, bir dönem görece bir hareketsizliğin ardından 1960’lı yıllarda doğmuş olan “ikinci dalga”nın feminist harekette hâkimiyetini hâlâ sürdürmekte olduğunu sananlar, bir bakıma feminizmin kendi içinde yaşanan büyük sarsıntıdan habersizler demektir. Günümüzde çok yaygın olarak kabul edildiği gibi feminizm “üçüncü dalga”sını yaşıyor.⁷³ Ve bu yeni dalga tam da postmodernizmin feminizm üzerinde hegemonik bir güç haline geldiği dönemle başlıyor: 1980’li yıllarda mayalanan fikirler, 1990 yılından itibaren patlamalı bir gelişme ile feminizmin hâkim kanadının postmodernizm kampına iltica etmesiyle sonuçlanıyor. Sadece genel olarak postmodernizmin değil, onun en etkileyici düşünürü Foucault’nun düşüncelerinin son derecede güçlü bir nüfuza kavuştuğu görülüyor.⁷⁴

Önce dönüm noktasını somut olarak saptayalım. 1990 yılı feminizm alanında postmodernizm ve Foucault etkisinin en ileri örneğini oluşturan yapıtın ortaya çıkış anıdır: Judith Butler’ın *Gender Trouble* başlıklı kitabı⁷⁵ “kuir teorisi” olarak anılan bir çerçeve yaratarak cinsiyet tartışmalarını bambaşka bir mecraya taşımıştır. Bunun yanı sıra yine 1990’da Susan Hekman’ın *Gender and Knowledge: Elements of a Postmodern Feminism* çalışması ve Linda Nicholson’ın derlediği *Feminism/Postmodernism* başlıklı derleme kitap yayınlanmıştır. Yine aynı yıl, Judith Butler ile postmodernizmin burjuva dünyasındaki en etkili eleştiricisi Jürgen Habermas’ın öğrencisi sayılması gereken Şeyla Benhabib’in⁷⁶ karşılıklı tartıştığı, iki başka yazarın da bu polemige katıldığı bir sempozyum yapılmış, bu ertesi yıl *Praxis International* dergisinde yayınlanmış, daha sonra Almanca olarak yayınlanan yeni makalelerin eklenmesiyle 1995’te İngilizcede, yukarıda sözü edilmiş olan Linda Nicholson’ın önsözü ile kitap olarak yayınlanmıştır.⁷⁷

Dönüm yılı olan 1990’ın hemen öncesinde ve esas olarak sonrasında aynı doğrultuda birçok başka kitap ve antoloji yayınlanmıştır.⁷⁸ Bunlar arasında yalnızca doğrudan Foucault etkisini ortaya koyan üç yayından söz ederek bu bahsi kapatalım: Jana Sawicki’nin *Disciplining Foucault: Feminism, Power and the Body* (1991),

73 Birçok inceleme arasından bir örnek: Susan Archer Mann, “Third Wave Feminism’s Unhappy Marriage of Poststructuralism and Intersectionality Theory”, *Journal of Feminist Scholarship*, No. 4, Bahar 2013.

74 Aslında Fransız postmodern feminizmi daha önce gelişmiştir. Julia Kristeva’nın etkili çalışmaları 1977-1982 arasına tarihlenebilir. Hélène Cixous’nun ünlü “Medüzün Gülüşü” 1976’ya kadar geri gider. Luce Irigaray de yapıtlarını vermeye 1970’li yıllarda başlamıştır. Bkz. Raman Selden/Peter Widdowson/Peter Brooker, *A Reader’s Guide to Contemporary Literary Theory*, Harlow: Pearson Longman, 5. Basım, 2005, s. 129-137. Ama İngilizcenin hâkimiyetinden olsa gerek bu yazarların uluslararası etkisi de biraz daha sonra hissedilmiştir.

75 *Cinsiyet Belası*, çev. Başak Ertür, İstanbul: Metis, 7. Basım, 2019 [2008].

76 Benhabib Türkiye Yahudisidir. Ama bütün entelektüel ürünlerini başta İngilizce olmak üzere başka dillerde vermiş olduğu için yayınlarında adı genellikle Seyla olarak yazılmaktadır. Biz doğduğu ülke olan Türkiye’deki adını kullanıyoruz.

77 *Feminist Contentions: A Philosophical Exchange*, New York/Londra: Routledge, 1995.

78 Aslında bir fikir akımı kitap yayınıyla ortaya çıktığı zaman onun öncesinde ciddi bir hazırlık dönemi yaşanmış ve makale, konferans vb. türden çeşitli biçimler altında dile getirilmiş demektir. Bu yüzden ki bu fikirlerin 1980’li yıllarda mayalandığını söylüyoruz.

Lois McNay'in *Foucault and Feminism: Power, Gender and the Self* (1992), Susan Bordo'nun *Unbearable Weight: Feminism, Western Culture and the Body* (1993) başlıklı kitapları ve Susan Hekman'ın derlediği *Feminist Interpretations of Michel Foucault* (1996) başlığını taşıyan antoloji.

Eşcinsel ve translara ilişkin literatürde ise bu doğrultuda en önemli kitap, önde gelen kuir teorisi düşünürü David M. Halperin'in Foucault'ya "menakıbnâme"sidir: *Saint = Foucault: Towards a Gay Hagiography* (1995).⁷⁹ Bizim bildiğimiz bu doğrultuda yazılmış en az bir başka kitap daha vardır: Tamsin Spargo'nun *Foucault and Queer Theory* (1999) başlığını taşıyan çalışması. Eklemek gerekir ki, "kuir teorisi"nin mucidi sayılan Judith Butler zaten büyük ölçüde Foucault etkisi altında bir düşünürdür.

Feminizme geri dönersek, 1990'lı yıllar feminizmde o kadar büyük bir sarsıntı yaratmıştır ki postmodernizme (bazı tavizlerle birlikte) karşı olan Şeyla Benhabib 1990 sempozyumunda "...feminist teori şu anda derin bir kimlik krizinden geçiyor..."⁸⁰ demek zorunda hissetmiştir. Aynı dönemde, Marksist bir kökenden gelen iki yazar, Michèle Barrett ve Ann Philips ise şöyle yazmaktadırlar:

Çağdaş batı feminizminin kurucu ilkeleri, daha önceki ortak varsayımların ve sorgulanmayan ortodoksilerin neredeyse tarihe havale edilmesiyle birlikte dramatik bir meydan okumaya maruz kalmıştır. Bu değişimler bir 'paradigma kayması' düzeyinde olmuş, bu süreçte sonuçlardan ziyade varsayımlar radikal biçimde tadilata uğramıştır.⁸¹

Bu köklü sarsıntının ne yönde yaşandığı konusunda kuşkusu olanlara, alanın en önemli otoritelerinden olan iki feminist yazarın itiraz edilemez yargısını aktaralım. "Burada ulaşılması söz konusu olan, son tahlilde (...) postmodernist feminizmin olanaklılığıdır."⁸²

Bu dönüşümün feminizmin kendi içinde ne kadar fırtınalı tartışmalara yol açtığını, ikinci kuşak feministlerin bu yeni kuşağa nasıl dış bilediklerini görmek isteyen okurumuza bu sayıda bir bakıma elinizdeki yazının tezlerinin uygulamalı örneği olarak yayınlanmakta olan yazısında eski kuşak felsefeci Martha Nussbaum'un Judith Butler'a yönelttiği eleştirinin keskinliğini gözlemlemesini tavsiye ederiz.

Şimdi biraz da postmodernizmin feminizmi ne yönde etkilemiş olduğuna bakalım. Bu bölümde bu noktaya kadar okura sadece ampirik bazı veriler sunarak feminizmin 1990'lı yılların başından itibaren bir bakıma postmodernizmin etkisi altında bir deprem yaşamış olduğunu göstermiş olduk. Bundan sonrasında, iki düşünce akımı ya da bir düşünce akımı ile bir toplumsal mücadele akımı arasındaki et-

79 Çoğu okurumuzun zaten anlamış olacağı gibi "Saint-Foucault", "Aziz Foucault" demektir. "Hagiography" ise azizlerin hayatına ilişkin kitaplara verilen addır. Bu da Müslüman geleneğinde "menakıbnâme"ye denk düşer.

80 *Feminist Contentions*, a.g.y., s. 20.

81 Yazarların 1992 tarihli *Destabilizing Theory* başlıklı kitabından aktaran Susan Archer Mann, a.g.m., s. 55.

82 Nancy Fraser/Linda Nicholson, "Social Criticism Without Philosophy: An Encounter Between Feminism and Postmodernism", *Feminism/Postmodernism*, Linda J. Nicholson (der.), New York/Londra: Routledge, 1990 içinde, s. 20.

kileşim ve hegemonya ilişkisinin hangi alanlarda kurulduğu anlatılırken kaçınılmaz olarak kendi değerlendirmelerimiz de işin içine girecektir. Biz feminizm alanının uzmanı değiliz. Bu konuda söz söylerken bütünüyle alçak gönüllü bir tutum içinde olacağımız tabiidir. Diğer taraftan, postmodernizm konusunu derinlemesine olmasa da onun kendi evreni içinde yolunu yitirmiş birçoklarından daha iyi kavramış olduğumuz inancıyla bu konuda dikkatli biçimde bazı sonuçlara ulaşmaya çalışacağız.

Burada ayrıntıya girmeksizin genel bir değerlendirmeyle yetineceğiz. Postmodernizmin, özel olarak da Foucault'nun feminizmin neredeyse doğal müttefiki olduğunu ileri süren yazarların hareket noktası, esas olarak bilim ve aklın postmodern eleştirisi ile feminizmin başlangıçtan itibaren o güne kadar geliştirilmiş felsefi ve bilimsel fikirlerin erkeklerin ürünü olduğu yolundaki keşfinin örtüştüğü iddiası yatar. Buna göre, postmodernizm, bilimin ve akademinin ne tarafsız ne de nesnel olduğunu ileri sürer. Feministler de tarihte ezilenlerin saflarını seçerek geliştirilmiş olan bütün düşünceler gibi bu hakikatin farkına varmıştır.⁸³ Buraya kadar gerçekten bir ortaklık varmış gibi görünür.

Ama postmodernizmin bilim ve akademi eleştirisi çok daha öteye gider: Nietzsche ve Heidegger felsefelerinden hareketle, postmodernistler bilimin olanaksız olduğunu, üst anlatılar kategorisine girdiğini, Aydınlanma çağından bu yana felsefe ve bilim alanlarında hâkim konuma gelmiş olan aklın ise somut, yerel, özgül, parça bölük olan ve en önemlisi mutlaka bir iktidar mücadelesiyle iç içe olan hakikati sanki dünyanın tartışılmaz hakikati haline getirmiş olduğunu ileri sürerler. Yani sadece bugüne kadarki felsefi ve bilimsel aklın usullerini sorgulamazlar feministler gibi. Aklın kendisini parantez içine alırlar. Postmodernizm bir kuşkuculuk, görelilik, hatta karanlıkçılık ideolojisidir.

İşte feminizmde bir düşünsel sarsıntı yaratan budur. Bu nedenle, geçmişte, yanlışlığı ya da doğruluğundan bağımsız olarak, kadının konumuna ilişkin gayet anlaşılır, berrak tezlere yaslanan feminizmin içinden bir dizi akım ve yazar, bugün fanilerin anlayabileceği bir söylemden bütünüyle kopmuş, aynen başka alanlarda postmodernist yazarlarda olduğu gibi anlaşılabilir metinler üretmeye başlamıştır. Nussbaum'un bu sayımızdaki yazısında Butler'ın gizemli anlaşılabilirliği balonunu patlatma tarzı, bu bağlamda tekil bir aydının ötesinde bir ekolün tarzının usta işi bir demistifikasyonu olarak okunmalıdır.

Elbette, tek sorun, her kurtuluş ya da özgürleşme hareketi için gerekli olan aklın terk edilmesi değildir. Aynı derecede önemli bir başka sorun da kurtuluş mücadelesinin olanaklılığıdır. En başta Butler'da olmak üzere postmodernist feminist teoride kurtuluş neredeyse bir hayal haline gelmektedir. Şeyla Benhabib'in ifadesiyle postmodernizmle birlikte feminizmde bir "ütopyadan kaçış" eğilimi boy vermiştir.⁸⁴ Aslında bu tesadüf değildir. Foucaultcu veya Derridacı bir Nietzsche/Heidegger felsefesinde öznenin "ölümü" büyük kurtuluş mücadelelerini olanaksız kılar. Özgürleşme, her zaman bir öznenin özgürleşmesidir.

Bütün bunların inanılmaz derecede kalitesiz bir Marksizm eleştirisine dayandırılması da madalyonun öteki yüzüdür. Postmodernist feminizmin büyük isimlerin-

83 A.g.y., tamamı.

84 Benhabib, a.g.m., s. 29.

den Jane Flax, kendi pozisyonunu üst anlatı karşıtlığının esas hedefi olan Marksizmin yanılılarıyla “takviye eder”. Flax’e göre, Marx’ın kategorilerinin, özel olarak da emeğin merkezî önemi, meta üretiminin belirli bir özgül biçiminin genelleştirilmesinden türetilmiştir.⁸⁵ Bir teori ancak bu kadar yanlış okunabilir. Marx emeğin merkezî önemini kapitalizmin meta üretiminden türetmez. Tam tersine insanın varlığını bütün öteki canlılardan ayırt eden özellik olarak emeğin merkezî karakteri sayesinde ki metanın özgüllüğünü kavrar. Marx Hegel’i ayakları üzerine oturtmuştu. Flax ise Marx’ı baş aşağı çevirmektedir!

Bu Marksizm eleştirisini tamamlayan diğer unsur, Marx’ın diyalektik aklının postmodernist feministler ve genel olarak postmodernistler tarafından Aydınlanma düşüncesine indirgenmesidir. Başrolde yine Jane Flax var. Onu, başka çalışmalarında söylediklerine sadık kalmaya çalışarak aktaran ise Şeyla Benhabib: “Batı düşüncesi kendini, tek bir kendiyi özdeş öznenin (...), aklın erkek öznesinin söylemi olarak öne sürer (‘posits’).” Sonra ekliyor Benhabib, ne dediğini kendisi de fark etmeden: “Şayet Batı entelektüel geleneğinin öznesi genellikle beyaz, mülksahibi, Hıristiyan, aile reisi erkek olduysa... ”⁸⁶ “Mülk sahibi”? Marx’ın öznesi? Marx’ta tek bir özne olmadığını, onun, yazılı tarih başlayalı sömüren ile sömürülenin, ezen ile ezilenin karşı karşıya gelmesini temel aldığını bilen hiç kimse bu cümleyi (bütün Batı geleneği için yazsa da) Marx için yazamaz. Burada, hâkim sınıf feylesofları ile Marx’ın arasındaki farktan soyutlamanın Marksizmden kurtulmanın (hatırlayın Foucault: “Marx’tan nasıl kurtulunur?”) yolu haline getirilmiş olduğu çıplak biçimde ortadadır.

Şeyla Benhabib’in bir latifesi ile bağlayalım. 1980’li yıllar feminist hareket için “Marksizmle mutsuz evliliğin” keşfiyle açılmıştı.⁸⁷ On yılın sonunda 1990’dan itibaren anlaşılıyor ki bu huzursuzluğun ardında daha baştan çıkarıcı bir talip varmış: postmodernizm.⁸⁸

Feminizm, postmodernizmin yarattığı tahribatı kendi aşmadıkça (kuir teorisi semsiyesi altında feminizmle bütünleşmiş görünen eşcinsel ve trans hareketinin dışında) başka toplumsal mücadelelerle gerçek bir kurtuluş ittifakı kuramayacaktır. Kadınlar, dünyada ve Türkiye’de, günümüzde şiddete karşı mücadele alanında olsun, kürtaj konusunda olsun, başka davalar uğruna olsun verdikleri mücadelelerle sömürülen ve ezilen kitleler arasında en diri, en canlı kesimlerden biridir. Ama bu mücadelelerinin dış çerçevesini postmodern feminizm kendi cenderesi içinde tutukça, kadın hareketinin ana damarı zengin modern küçük burjuvazinin bir ideolojisi olmaktan daha öteye geçemeyecektir.

85 Jane Flax, “Postmodernism and Gender Relations in Feminist Theory”, Linda J. Nicholson, a.g.y., içinde, s. 46-47.

86 Benhabib, a.g.y., s. 19.

87 Heidi Hartmann’ın dillere destan makalesi Türkçede de yayınlanmıştır. Bkz. “Feminizmin Marksizmle Mutsuz Evliliği”, Gülnur Acar-Savran/Nesrin Tura Demiryontan (der.), *Kadının Görünmeyen Emeği*, İstanbul: Yordam Kitap, 2020 içinde.

88 Benhabib, a.g.y., s. 17.

9. Bencillik çağının sonuna doğru

Pekâlâ, bencillik çağı ve onun ideolojisi olarak postmodernizm ve sol liberalizm artık ebediyen insanlığın kaderi midir? Elbette hayır! Tarih, daima diyalektiğin yasalarına bağlı olarak değişim süreçleri temelinde ilerler. Bir ideoloji olarak postmodernizm, bencillik çağının maddi koşullarının ortadan kalkmasıyla birlikte bugünkü cazibesini yitirecek, toplumsal hareketler içindeki ağırlığı geriledikçe aydınlar nezdinde prestijini kaybedecektir.

Bencillik çağının sonunun yaklaştığına dair bazı belirtiler açık seçik ortaya çıkmaya başlamıştır. Önce modern küçük burjuvazinin bir kast olarak kendini yeniden üretmesinin koşullarının zayıfladığını görüyoruz. Üniversitenin kast-benzeri yapının yeniden üretimi bakımından gördüğü işlev, özellikle (bu yazı boyunca kolaylık sağlamak amacıyla hep modern küçük burjuvazi içinde eriterek ele almış olduğumuz) eğitilmiş proleter katmanlar açısından giderek zayıflıyor. 2008’de başlamış olan Üçüncü Büyük Depresyon en yoksul kesimlerden sonra proletaryanın üst katmanlarının gelecek umutlarını da karartmaya başlıyor. Bunun sonucunda en zengin ailelerin çocukları dışında kalan üniversite mezunları hem işsizlikle karşı karşıya kalıyor hem de üniversite okumak için girdikleri borçlanmanın yükünü kaldıramaz hale geliyor.

Buna üniversitenin kastlaşma mekanizması olarak başarısının kendi içinde bir çelişki yaratmasını katmak gerekir. Başlangıçta üniversite diploması toplumun alt sınıflarından ayrılmak için bir anahtar iken, bu başarının kendisi alt sınıfları da ne bedelle olursa olsun üniversiteye çekmeye başladı. İşçi sınıfı çocukları da kitle olarak üniversiteye gitmeye başlayınca ortaya yeni sorunlar çıkması kaçınılmazdı. Bunlar arasında en belirgin olanı, kısıtlı parasal olanaklara sahip, kötü bir eğitim görmüş, aileden gelen entelektüel donanımı zayıf olan işçi çocuğunun ve ezilen azınlık mensubunun da (çoğunlukla ikisi iç içedir) üniversitelerin talep arttıkça yükselen yıllık okul ücretini ödemek için yaygın olarak krediye baş vurması, ama bir süre sonra okumayı devam ettiremeyerek üniversiteden ayrılması ve bütün ailenin borç batağıyla karşı karşıya kalmasıdır.⁸⁹ Bunun sonucunda bugün mesela ABD’nin 1,7 trilyon dolar gibi dev bir tutara ulaşmış bir öğrenci borcu sorunu vardır ve bu borcun affedilmesi konusunda baskı sürekli olarak gündemdedir. Bunların sonucunda kastlaşma mekanizması o kadar yara almıştır ki üniversite eğitimi almak isteyenlerin sayısı azalmaya başlamıştır.⁹⁰ Yani bir bakıma 50 yıl önce başlayan eğilim tersine dönme işaretleri vermektedir.

Bu çok-yönlü süreç, üniversite mezunu katmanları sadece proletaryanın ana gövdesiyle aynı kaderi paylaşmaya doğru sürüklemiyor. Diyalektiğin muzip tersine dönüşlerinden biriyle, bu katmanların sınıf mücadelesinin başına geçmesine bile yol açıyor. Eğitilmiş işgücünün artan işsizlik düzeyleri dolayısıyla gittikçe daha fazla (özellikle hizmet sektörlerinde) kol emeği işlerine giren bu katmanları, biraz da hayattan beklentileri ile kendilerini içinde buldukları sefil durumun arasındaki çe-

89 “They Got the Debt but Not the Degree”, *New York Times*, <http://alturl.com/oqm85>.

90 “College Enrollment Drops, Even as the Pandemic’s Effect Ebbs”, *New York Times*, <http://alturl.com/g59s3>.

lişki dolayısıyla, bugün örneğin ABD'deki sendikalaşma çabalarında gözle görülen yükselişte yadsınamayacak bir rol oynuyor.⁹¹ Kısacası, eğitilmiş proletaryanın bir işçi aristokrasisi olarak var olagelmış katmanları giderek aristokratik özelliklerini yitirmeye başlıyor, düpedüz proleter özellikleri öne çıkıyor, bunların sınıf mücadelesi içindeki konumu değişiyor. Geçmişte Starbucks'ta "fair trade" (adil ticaret) mamulü kahve içip vicdanını rahatlatan, çevre, feminizm, LGBTQ+ tartışması yapan katmanların çocukları, şimdi Starbucks zincirinde sendikalaşmanın başını çekiyor.

İkincisi, neoliberalizm 2008'de duvara tosladı, şimdi gecikmiş olarak tartışma konusu haline gelmiş bulunuyor. Neoliberalizmin uluslararası boyutu olan küreselleşme (ve onun ideolojik ayağı "küreselleşme" efsanesi) çoktan iflas etmiş durumda. Bir yandan her siyasi eğilimden hükümet yüzünü adım adım korumacılığa çeviriyor, dünya ekonomisinde her tür uluslararası akım (yabancı sermaye, dış ticaret, kredi akımları, teknolojik işbirliği vb.) eskisine göre ciddi şekilde hızını yitiriyor, hatta bir gerileme gösteriyor. Bir yandan da ön-faşist hareketlerin yükselişi, özellikle Trump örneğinde görüldüğü gibi, milliyetçiliğin politik ve ideolojik planda yükselişi dolayısıyla korumacılığı ve her ekonominin eskisine göre kendi içine kapanmasını daha da çok körüklüyor.⁹² Üstelik bu eğilim hegemonik hale geliyor, kendisi ön-faşist olmayan siyasi iktidarlar da (en belirgin örneği ABD'de Biden yönetimi olmak üzere) aynı korumacı ve milliyetçi ekonomi politikalarını benimsiyor. Nihayet, en yakın dönemde Ukrayna savaşı dolayısıyla Rusya'ya uygulanan ambargo ve savaş halindeki iki ülkenin tahıl ve yemeklik yağ ihracatının yaşadığı sarsıntı vesilesiyle gördüğümüz gibi, savaş eğilimlerinin yükselişiyle dünya ekonomisinin daha da fazla parçalanması gündeme geliyor.

Aynı şey bir süre sonra neoliberalizmin iç veçhesi için de söz konusu olacaktır. 2008'de başlayan Üçüncü Büyük Depresyon, başka çalışmalarımızda ayrıntısıyla ifade ettiğimiz gibi, dünya ekonomisinin önceki depresyonlarından farklılık gösteren, tedrici olarak derinleşen bir depresif kriz olmuştur. Bunun en önemli nedeni, Çin'in kendine özgü bir dinamiğe sahip olması ve tarihi bir çıkmaza girmiş kapitalist dünya ekonomisine neredeyse bir gençlik aşısı etkisi yapmasıdır. Ama 2010'lu yıllardan itibaren Çin'in ekonomik büyümesi de adım adım yavaşlamaya başlamıştır. Bugün bu ülke eskisine göre çok daha nefessiz kalmış durumdadır. Dünya kriz içindeyken "dünyanın atölyesi" rolüne soyunmuş bir ülkenin bundan etkilenmemesi mümkün değildir. Bu ülkede, krediyle büyüme, borç batağının kirli sularında her gün daha sorunlu hale gelmektedir. İnşaat sektörü ve yerel yönetimler zayıf halkalar olarak öne çıkmaktadır. Borsalar gergindir. Öte yandan, dünya ekonomisi pandeminin ve şimdi de savaşın depresyonun dinamiklerine katkısıyla son zamanda derinleşen kriz belirtileri (stagflasyon) göstermektedir. Açlık isyanları kapıdadır. Neoliberalizm böyle dönemlerde devlet yönetmenin esasını oluşturamaz.

Böylece, postmodernizmin beyliğinin üç maddi koşulundan ikisinin etkisini yitirmekte olduğunu görüyoruz. Ama üçüncüsü direniyor. Marksizmin krizi, dünyada

91 "The Revolt of the College-Educated Working Class", *New York Times*, 28 Nisan 2022, <http://alturl.com/2uu8g>.

92 Bu çifte eğilimi "küreselleşme" adı altında *Kod Adı Küreselleşme* başlıklı kitabımızın 3. Basımının Giriş bölümünde incelemiş bulunuyoruz.

son dönemde görülen büyük sınıf mücadelesi deneyimlerine rağmen aşılmaktan uzaktır. 2011’de Tunus proletaryasının en yoksul ve kırsal kesimlerinden başlayan isyan dalgası büyüyerek dünya çapında bir devrim ve halk isyanları dalgasına dönüştüğü halde, Marksizmin teorik, politik ve örgütsel krizi hâlâ devam ediyor. Bu devrimler ve isyanların önemli bir bölümü doğrudan doğruya sınıf mücadelesi dinamikleri üzerinde yükselmişti. Ama on yıllardır perişan bir dağınıklığa düşmüş olan sosyalist/komünist akımlar, artık böyle büyük halk hareketlerine önderlik etme kapasitesini hem teorik, politik ve ahlaki anlamda, hem de örgütsel güç ve dirilik anlamında yitirmişlerdi. Dolayısıyla, 2011-2013 arasında ve 2019’da yaşanan büyük devrimci dalgalar (elbette başka nedenlerin de katkısıyla⁹³) hep hüsrarla sona erdi.

Bu yüzden postmodernizmin ve sol liberalizmin ideolojik ve teorik alanlardaki hâkimiyeti henüz çok ağır bir yara almadan devam ediyor. Son derecede ironik bir biçimde. Postmodernizm, Marksizmden farklı olarak dünyanın bugün içine düştüğü durumu öngörmek bir yana, bir ölçüde bundan sorumludur bile. Üstelik, insanlık faşizmin ve bir yeni dünya savaşının eşğine gelmiştir ve postmodernizmin bunlara karşı önerebileceği hiçbir şey yoktur.

Bu, görevimizi iki kat daha zorlu kılıyor: Yeryüzünün ve insanlığın emperyalist kapitalizmin aç kurtlar sofrasında mahvolmasını seyretmeyeceksek, bir yandan devrimci partiler ve bir devrimci Enternasyonal kurmak için var gücümüzle çalışacağız. Bir yandan da “müsademe-i efkâr” alanında mücadelemize aralıksız devam edeceğiz.

Sonuç

Bu yazıda şu soruya yanıt aradık: Marksizmin “yarım yüzyıllık yalnızlığı”nın (ya da aynı şeyin ters yüzü olan postmodernizmin yarım yüzyıldır uluslararası solun düşünce dünyasına hâkim olmasının) temelleri nelerdir?

Bu sorunun çok yaygın iki cevabı var. Biri, elbette postmodernizmin koyu taraftarlarının cevabı. Marksizm onlara göre ya her zaman yanlıştı ya da postmodern çağa girdiğimizden bu yana geçerliliğini yitirdi. Öteki cevap ise bir dizi Marksist teorisyenin yanıtı: Kapitalizm yeni bir aşamasına girmiş bulunuyor, bundan dolayı Marksizmin yerini başka bir düşünce okulu (ya da okulları kümesi) almıştır.⁹⁴ Burada, görünüşte, materyalist bir açıklama söz konusu gibi durmakla birlikte, bir postmodern çağın açılmış olduğunu kabul etmekle bu Marksistler postmodernizmin ana tezine hak vermiş oluyorlar.

Bu yazının kendine özgü bir yanı varsa, bu, postmodernizmin yükselişinin ve Marksizmin güneş tutulmasının, maddi pratik dünyada kendisiyle belirgin biçimde

93 Bu nedenleri hem birinci evrede hem de ikincisinde analiz etmeye çalıştık. Bkz. “Arap Devriminin Sorunları”, *Devrimci Marksizm*, sayı 17-18, Kış-İlkbahar 2013 ve “Arap Devriminin Dirilişi: Türkiye İçin Dersler”, *Devrimci Marksizm*, sayı 39-40, Yaz-Sonbahar 2019.

94 Bu tutumun aslında postmodernizme teslimiyet olduğunu ileride başka bir çalışmamızda göstermeye fırsat bulabileceğimizi umuyoruz. Üç örnek verecek olursak: David Harvey, *Postmodernliğin Durumu. Kültürel Değişimin Kökenleri*, İstanbul: Metis Yayınları, 8. Basım, 2019; Fredric Jameson, *Postmodernizm, or, the Cultural Logic of Late Capitalism*, Durham, NC: Duke University Press, 1992; Alex Callinicos, *Against Postmodernism, A Marxist Critique*, Cambridge: Polity Press, 1989.

eşzamanlı olan üç eğilimin, yani modern küçük burjuvazinin kastlaşmasının, bürokratik işçi devletlerinin krizinin ve ardından çöküşünün ve neoliberalizmin yükselişinin bir sentezi olarak açıklanmasıdır.

Postmodernizmin ve akraba olduğu bütün akımların hataları, çelişkileri, yer yer hayali karakterleri, dergimizin bu sayısında düşünsel, teorik, ideolojik planda ortaya konuluyor. Bir teorinin doğruluğu ya da yanlışlığının en sağlam kriteri pratiğin o teorinin sağladığı “bilgi” konusunda zaman içindeki yargısıdır. Bu teorilerin öngörülerinin yanlışlığı ise 16 yıldır yayınlanmakta olan bu derginin 50 sayısına yayılmış biçimde ortaya konulmuş bulunuyor.

Marksizmin bütün öngörülleri doğru çıktı. Postmodernizmin ve bu yazıda Foucault aracılığıyla onun akrabası olduğu gösterilmiş olan sol liberalizmin bütün öngörülleri ise hem dünya ölçeğinde hem Türkiye’de sürekli yanlışlandı. Marksizmin postmodernizme ve sol liberalizme düşünsel üstünlüğünün örnekleri saymakla bitmez. Tek bir örnekle yetinelim. 2008’de Lehman Brothers iflas edince başlayan finansal çöküşün neredeyse ilk anında bu derginin Yayın Kurulu’nun yaptığı değerlendirmede yer alan bütün öngörüler (dünya ekonomisinin bir depresyon evresine girmesi, faşizmin dünya çapında yükselişi, Üçüncü Dünya Savaşı tehlikesinin ufukta görünmesi, devrimci atılımlar vb.) fazlasıyla doğru çıktı, hâlâ doğrulanmaya devam ediyor.⁹⁵ Bu derginin değeri en çok o öngörülerde yatıyor çünkü Marksizm bir düşünce cambazlığı değil, başka bir geleceği kurmaya çalışan proleter devrimci hareketin eylem kılavuzudur.

Peki, bu yazıda yapılan tartışma ne anlamda bir eylem kılavuzu rolü oynuyor? Bir siyasi akım olarak devrimci Marksizm ezilen kitlelerin proletarya ile ittifakını savunduğu, bütünsel kurtuluşun işçi sınıfı iktidarında gerçekleşeceğini ileri sürdükçe, kimlik hareketlerinin suçlaması “siz kurtuluşu sosyalizme erteliyorsunuz” olmuştur hep. Oysa burada berrak biçimde görülüyor ki günümüzün kimlik hareketleri sınıfla sadece sosyalizm için işbirliği yapmaktan kaçınmamaktadır. Sınıfla *en ufak bir bağ istememektedir*. Kimlik hareketlerinin içinde elbette kendilerini sosyalist olarak görenler vardır. Bunların bir bölümü, biraz bulanık biçimde bile olsa hâlâ proletarya sosyalizmini insanlığın kurtuluşu bakımından önemli buluyor olabilir. Bu, genellikle sadece düşüncede kalmakta, hiçbir uygulama alanı bulmamaktadır. Bu hareketlerin içindeki sosyalistlerin sosyalizmi, özel hayata ait bir inanç gibi var olmaktadır.

Bu gerçeklik karşısında yapılması gereken açıktır: Proletarya içinde Lenin’in kavrayışına bağlı olarak işçi sınıfının iktidar programına bütün ezilenlerin sorunlarının çözümünü dâhil eden bir partinin güçlendirilmesi, zamanla sınıfın önderliğinin ele alınması; bu partinin, ezilen bütün kitleleri kendi proleter iktidarı programının onların kurtuluşunu da içereceği konusunda ikna etmesi; bugün “kimlik hareketi” olarak örgütlenen ve proletarya ile arasında bir Çin seddi oluşturmuş olan ezilen kitlelerin içinde proletarya iktidarının kurtuluşun en emin ve en olgun biçimi olacağını kavrayan akımların kendi ezilen kitlelerini burjuvazinin kampı ile proletaryanın kampı arasında ikincisinden yana sağlam bir seçim yapmaya ikna etmesi; proletarya ile

⁹⁵ Devrimci Marksizm Yayın Kurulu, “Yeni Bir Dönem Açılıyor: Mali Çöküş, Depresyon, Sınıf Mücadelesi”, *Devrimci Marksizm*, sayı 8, Kış 2008-2009.

onun etrafında kümelenmeye başlayan ezilen kitlelerin birlikte burjuvaziye karşı mücadeleyi yükseltmesi; proletaryanın iktidara geçmesiyle birlikte, aynen Ekim devriminin hemen sonrasında yapıldığı gibi, bütün ezilen kitleler üzerinde tarihin derinliklerinden gelen ve burjuvazinin bölerek yönetmek amacıyla yeniden ürettiği, hatta kışkırttığı ezme/ezilme biçimlerine son verilmesi.

Meseleye bakmanın alternatif yöntemi budur. Yani proletarya hegemonyasının tesis edilmesi. Tekrarlıyoruz: Bu bir baskı ya da hot zot işi değildir. Hegemonyanın Leninist tanımını zor kullanmadan yönetici konumunu elde etmek demektir. Her şey iknaya, propaganda, ajitasyon ve örgütlenmeye dayanacaktır.

Sorulacaktır: Neden işçi sınıfına diğer ezilen kitlelere göre bir öncelik? Neden “hegemonya”dan söz ediyorsunuz? Hegemonyadan söz ediyoruz çünkü modern toplumda sadece iki sınıf hâkim sınıf konumunu elde edebilir ve sürdürebilir: burjuvazi ve proletarya. Her kim proletaryanın iktidar mücadelesinin yanında durmuyorsa, o mücadeleden tümüyle uzak durmak istiyorsa, o, burjuvazinin iktidarına, kapitalizme ve onun getirdiği ve getireceği bütün illet ve belalara razı oluyor ve destek veriyor demektir.

İşçi sınıfı, sadece kapitalizmin en ağır sonuçlarını yaşamıyor. Canavarı ancak o mahvedebilir. O yüzden onun etrafında toplanmak gerekiyor.

Emperyalizme ve Siyonizme karşı Filistin Dostları

Emperyalizme ve Siyonizme Karşı Filistin Dostları 2019 yılında kurulduğundan beri Türkiye’de Siyonizm ve emperyalizme karşı mücadelesini sürdürüyor.

Siyonist İsrail’in gayrimeşruluğunu, bölgede emperyalizmin ileri karakolu rolündeki bu oluşumun yıkılmasının hem Yahudiler hem de Araplar için kurtuluşun anahtarı olduğunu, Türkiye’deki istibdad rejiminin sanıldığı aksine Filistin halkının boykot çağrısına kulak asmayıp İsrail ile işbirliğini sürdürdüğünü haykırmayı sürdürüyor. Siyonistlerin bilhassa sanat alanında kendilerini meşru gösterecek girişimlerine karşı mücadele veriyor.

Bunu yaparken, Siyonizmin yerine Yahudiliği hedef alan anti-semitik, din temelli, mezhepçi ve ırkçı yaklaşımları karşısına alıyor ve bu yaklaşımın Filistin halkına hiç bir yararı olmadığını vurguluyor.

Anti-semitik olmayan, emperyalizm ve Siyonizm karşıtı mücadeleyi sahiplenen herkesi bu mücadeleye omuz vermeye, Filistin Dostları Meclisi’nin çalışmalarına katılmaya, yayınlarını takip etmeye ve paylaşmaya çağırıyor!

filistinindostlari

filistindostlari

anchor.fm/filistin-dostlari

filistindostlari.org

friendsofpalestine.info/

Filistindostu_

friendsofpal_AR

friendsofpales_